

KUNSKAP & INSPIRATION • En tidning från ABF

NR 1.2026

ABF

STUDIECIRKEL
LETAR BLAND
SLÄKTENS RÖTTER

LEDARSKAP

CIRKELN I LATIN
SOM ALDRIG DÖR

RESA

DUBLIN

— PÅ JAKT EFTER IRLANDS
PROGRESSIVA KULTUR

KRYSS OCH TÄVLING

VINN BIOBILJETTER
OCH MARTIN GELINS NYA BOK!

INDIEN

— VAD HÄNDER I VÄRLDENS
FOLKRIKASTE LAND?

KRÖNIKA

"FOLKBILDNING OCH JAG"
AV HÅKAN JUHOLT

INGELA OLSSON

ABF-KURSEN TÄNDE GNISTAN, DRAMATEN BLEV SCENEN
— VINTERBADEN GER STYRKAN!

Vi lovar inte guld och gröna skogar ...

NATUR &
KULTUR

... men vi har något som vi
tror passar som hand i handske.

Den här asken innehåller hela 100 kort med svenska
ordspråk och uttryck. Varje kort har en snygg, smart
och klurig illustration på ena sidan och uttrycket på
den andra. För att du inte ska behöva koka soppa
på en spik finns dessutom en lärarhandledning med
spelregler och tips på olika sätt att använda korten.
När spelade du till exempel ordspråksbingo senast?

På nok.se/ordsprak finns facit med förklaringar så
att du har ett ess i rockärmen när eleverna börjar
använda korten.

Smid
medan järnet
är varmt!

Väck inte den björn som sover

Den som kom
kvarn får först

Läs mer på nok.se/ordsprak

Kasta pärlor

INNEHÅLL

NR 1.2026

22
INGELA OLSSON

© Anna-Lena Ahlström

18
DUBLIN

30
INDIEN

REPORTAGE

18 60 TIMMAR I DUBLIN

Irland gräver i sin historia och visar solidaritet med omvärlden. Fönstrets Eric Sundström åkte på jakt efter den progressiva irländska kulturen.

22 INGELA OLSSON

Läs om arbetarungen som började med en ABF-kurs i Kalmar – och som nu syns i hyllade roller på såväl Dramaten som Netflix.

30 INDIEN – FULLT AV MOTSÄGELSER

Vad vet du om världens folkrikaste land? Fönstret gjorde en rundresa och mötte fattigdom, en snabbt växande medelklass och en hotad demokrati.

LEDARSKAP

37 SILVIA KAKEMBO

"Nobelpristagare och cirkelhjältar"

38 CIRKELLEDAREN

"Latin är humanioras matematik"

KULTUR

41 ULRIKA KNUTSON

Sovjetunionens långa skuggor.

42 KLASSIKERLISTAN

Grönlands litterära tusenårsresa.

44 FÖRFATTARMÖTE

JONAS KARLSSON

46 SJU SKÄL ATT LÄSA

ELSIE JOHANSSON

ABF

50 TRÄNA DEMOKRATI I FOLKBILDNINGSGYM

52 SLÄKTFORSKNING SOM STUDIECIRKEL

56 FOLKBILDNINGSDRÄK

Möt SVERKER SÖRLIN som vill sprida kulturens värde.

DESSUTOM

5 ERIC SUNDSTRÖM

"Vi är ett – men inte samma"

6 FOLKBILDNINGSBILDEN

8 LÄSARBREV OCH TÄVLING

9 HÅKAN JUHOLT

10 JUST NU

14 FÖRR

"Högen byter fot om välfärden"

48 KRYSET

58 EUROPAFÖNSTRET

"AI är världens bästa, värsta teknik"

Mer kunskap och inspiration

Missa inte att Fönstret finns att läsa online

På **webben** hittar du alltid det personporträtt som vi har publicerat i senaste numret – men du kan också läsa **HELA** tidningen som pdf där. Resereportage, krönikan om ledarskap, kulturtips, vad som är på gång inom ABF – och en hel del annat!

Alltid tillgänglig gratis på www.abf.se

Du hittar även Fönstret på **Facebook** och **Instagram**.

Prenumerera på tidningen Fönstret!

Eller ge bort tidningen i gåva – en uppskattad present som räcker i ett helt år! Priset – endast 249 kr.

Din gåva innehåller:

- 4 **fullmatade** utgåvor av tidningen Fönstret.

☒ Ja, jag vill ge bort Fönstret i gåva eller prenumerera för egen del!

Mitt namn:

Min adress:

Min e-post:

Den som ska få gåvan:

Namn:

Adress:

E-post:

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

ABF:s förbundsexpedition
Svarspost: Box 522
101 30 Stockholm

Du kan också teckna prenumerationer på:
www.abf.se/tidningen-fonstret

DAVID ISAKSSON

Journalist, författare och ansvarig utgivare för *Global Bar Magazine*, nättidningen som var en av två mottagare av 2025 års Anna Lindh-pris. David är specialiserad på globala frågor, har rapporterat från närmare 150 länder – och har skrivit reportaget om Indien (sid 30–36).

CLARE O'DONOGHUE VELIKIĆ

Har grundat byrån ODV Digital i Dublin som assisterar progressiva krafter med digitala kampanjer och strategier. Vi tackar henne här då hon hjälpte *Fönstret* med att boka möten till numrets resereportage (sid 18–21) – och hon är själv med och analyserar Irlands politiska läge.

KARIN ELFVING

Är en av *Fönstrets* regelbundna medarbetare som med sitt breda intresse och sina gedigna kunskaper alltid dyker upp på flera olika sidor. I det här numret skriver hon om Littfest i Umeå (sid 10), hon har intervjuat skådespelaren och författaren Jonas Karlsson (sid 44–45) – bland annat.

"VI ÄR ETT – MEN INTE SAMMA"

Jag går längs Dublins kajer och känner mig hemma, trots att jag inte har varit här på evigheter. Det handlar nog om min uppväxt: *The Commitments*, som jag såg på bio två dagar i rad och köpte på vhs. Och jag tog inte ett steg utan U2, The Pogues eller Sinéad O'Connor i free-stylens hörlurar.

Varje gång någon nämnde Eurovision skulle jag predika om pausen 1988, då Liam Ó Maonlaí pratade iriska och spelade piano innan en video med Hothouse Flowers visades. För mig är det alltså den bästa låten som har hörts under dessa kvällar av europeisk gemenskap.

Låten heter *Don't go*, har en refräng som vädjar *don't leave me now, now, now* och skrevs om en vän som ligger på sjukhus. När jag ska lyssna på den i Dublin är telefonens skärm full av notiser. Nyheterna handlar om Trump, Grönland och ICE. Och låtens sjuka, goda vän som riskerar att lämna oss blir med ens det galna, trumpifierade USA.

Väl hemma släpper Bruce Springsteen *Streets of Minneapolis*. Det är en käftsmäll med övertydlig text som nämner våldets offer (Alex Pretti och Renée Good) – skriven i den folktradition som krymper avståndet över Atlanten, mellan New Jersey och Springsteens irländska rötter. Och det är möjligt att Springsteen får spela på en ännu en officiell installation, som när Barack Obama blev president. Men vem vet. Trump har "skämtat" om att ställa in höstens kongressval.

Videon till *Don't go* spelades in med stöd av dåtidens EU i en rad länder – såväl Eiffeltornet som EU:s Berlaymontbyggnad flimrar förbi. Mycket vatten har flutit under Irlands alla broar sedan dess, men när jag tänker på *Fönstrets* reportageresor till Kyjiv och Dublin är det omöjligt att inte dra slutsatsen att ett starkare EU – från Galway Bay till Ukrainas östra gräns – är det nödvändiga svaret på *the winter of '26*.

En sådan fördjupning och utvidgning måste grundas i demokrati, jämlikhet, och inte minst folkbildning och en levande europeisk kulturell gemenskap. Som Bono sjunger i U2:s signaturlåt *One*: "We are one, but we are not the same. We get to carry each other."

Nästa nummer av *Fönstret* kommer den 25 maj.

"ETT STARKARE EU – FRÅN GALWAY BAY TILL UKRAINAS ÖSTRA GRÄNS – ÄR DET NÖDVÄNDIGA SVARET PÅ THE WINTER OF '26"

ERIC SUNDSTRÖM, chefredaktör
eric.sundstrom@abf.se

FÖNSTRET ges ut av Arbetarnas Bildningsförbund, ABF.
Besöksadress: Sveavägen 68, Stockholm.
Postadress: Box 522, 101 30 Stockholm.
Mejl: fonstret@abf.se
Telefon: 08-613 50 00

Redaktion
Eric Sundström, *chefredaktör*,
eric.sundstrom@abf.se

Fredrik Pettersson, *ansvarig utgivare*,
fredrik.pettersson@abf.se

Anders Timrén, *ad*, anders@islington.se

Prenumeration och adressändringen
Studiecirkelledare
– vänd dig till din lokala ABF-avdelning.
Övriga prenumeranter:
tel: 08-613 50 00
prenumeration@fonstret.se
Abf.se/tidningen-fonstret

Annonsbokning
eric.sundstrom@abf.se

Korrektur: Fredrik Johansson
Omslagsfoto: Anna-Lena Ahlström
Tryckeri: Stibo
Upplaga: 17 200 exemplar (TS-kontrollerat)

Pris: 249 kr/år, lösnummer 59 kr

Vi förbehåller oss rätten att publicera allt material även digitalt. *Fönstret* är medlem i Sveriges Tidskrifter.

• *Fönstret* på nätet Abf.se/tidningen-fonstret

FOLK BILDNINGEN BILDEN

TEXT OCH FOTO INGELA HOATSON

BREAKDANCE UTTRYCKER DET SOM INTE RYMS I ORD

Viga och smidiga snurrar de runt och böjer sig till den pulserande musiken, en vardagskväll i danslokalen *Navet* i Luleå. Molly Hedenström, 16 år, Nellie Hedenström, 13 år och Martin Ek Pedersen, 23 år, har alla dansat sedan de var små, berättar deras breakdancelärare Jouni Vesa. Han är en av grundarna av den ideella föreningen *Exiled Dance Crew*, som funnits i snart tjugo år och har runt åttio deltagare per termin.

– ABF och Exiled har haft ett tajt samarbete i många år för att främja dansen och hiphopkulturen i Luleå och Norrbotten. Alltifrån dansklasser, workshoppar för barn och unga till att arrangera SM i breaking 2019, 2024 och 2025, berättar Jouni Vesa.

För honom är dansverksamheten och hiphopkulturen inte bara något han gör, det är något han lever i. Numera arbetar han för ABF och tar med sig hiphopen in i folkbildningen.

– Genom dansen har jag lärt mig att uttrycka sådant som är svårt att sätta ord på, och jag har sett hur samma sak händer hos andra. När någon vågar ta plats i en *cypher* eller stå längst fram i salen för första gången händer något större än bara dans. Det handlar om att våga ta plats även i andra delar av livet.

Fotnot: Cypher är en danscirkel där man delar med sig av sina moves och sin stil, för att inspirera och visa upp det man tränat på.

Vi fick en hel del positiva reaktioner på reportaget från Ukraina och i det här numret får du en våg av grön kultur från Irland. Vilka kulturella och samhällspolitiska skeenden i Sverige och i vår omvärld tycker du att vi ska beskriva i ett fotoreportage? Mejla gärna!

Eric Sundström, chefredaktör, eric.sundstrom@abf.se

BREV

från läsekretsen

HEJA ABF OCH FÖNSTRET!

Hej Eric! Vi känner inte varandra men jag vill uttrycka min glädje över *Fönstret*. Att det fortfarande finns en välskriven och innehållsrik papperstidning gläder mig. Chefredaktörens ord tog tag i mitt hjärta, liksom reportagen och fakta om och från Ukraina.

Jag kan också berätta om en konsert i Hortlax kyrka som just ABF sponsrar. Det var Hortlax manskör som genomförde sin återkommande julkonsert. Om inte ABF hjälpte oss med lönen till vår unga dirigent hade vi inte haft råd med denna verksamhet.

Så glöm inte att "ni är jättebra" och gör ett fantastiskt och värdefullt arbete för att rädda kulturen!

Med vänlig hälsning,
Britta Svensson, Piteå

REPORTAGE SOM VÄCKTE MINNEN

Tack för era reportage från Ukraina i senaste numret. De förde mig direkt tillbaka till min egen resa till Kyjiv år 2004. Vi var fyra – två historielärare, en professor i ekonomisk historia och en biljettkontrol-

lant från Göteborgs spårvägar – som reste privat, bodde i en datja utanför staden och möttes av en generös engelsklärare som blev vår ciceron. Ser fram emot kommande reportage!

Ewa Hamberg, Göteborg

SVAR: Stort tack för era värmande ord, ambitionen med Ukrainaresan var att försöka erbjuda läsning som går på djupet. Och det Britta berättar om Hortlax kyrka är ju ett utomordentligt exempel på varför folkbildning och kulturverksamhet behövs i hela Sverige.

Vänligen,
Eric Sundström, chefredaktör

JULHELGENS BÄSTA TV!

Jag såg tv-serien *Jag for hem till bror* och tyckte att hon som var så bra som Jana Kippo kändes bekant. Sedan såg jag mitt exemplar av *Fönstret* med Amanda Jansson på omslaget och då trillade polletten ned. Läste den fina intervjun med henne och lovar att läsa hela tidningen direkt i fortsättningen.

Lena, Malmö

© Anna-Lena Ahlström

SVAR: Vi i *Fönstret*-gänget som träffade Amanda Jansson när fotograf Anna-Lena Ahlström tog de fina bilderna vet att hon är en ödmjuk stjärna. Mot slutet av 2026 kommer en ny säsong av *Tunna blå linjen* – eller "Tunna blå", som Amanda säger – så där har vi något att se fram emot!

Vänligen,
Eric Sundström, chefredaktör

VINN BIOBILJETTER

FILM ÄR FORTFARANDE BÄST PÅ BIO!

Vinner du den här tävlingen kan du sjunka ner i biofåtöljen – fem gånger utan att behöva betala själv!

Vinnaren får nämligen ett presentkort på Filmstaden som räcker till fem biobesök.

Vinnaren står själv för eventuell vinstskatt.

UPPGIFT: På vilken sida i tidningen omnämns en fläktfabrik?

Mejla eller skriv ned ditt svar på ett vykort tillsammans med din postadress. Märk mejl och kuvert med "Tävlingen".

Postadress: *Fönstret*, Box 522, 101 30 STOCKHOLM.

Mejl: tavlingen.fonstret@abf.se.

Senast den 13 april vill vi ha ditt svar.

FOLKBILDNING OCH JAG: HÅKAN JUHOLT

HELLRE "FOLKBILDNINGSLYFT" ÄN SKATTESÄNKNINGAR

"Folkbildning" bär i sig de två ord, som mer än några andra, kom att forma mitt liv: frihet och jämlikhet. Kunskapen som frigör människan och lärandet på jämlika villkor. I min hemstad Oskarshamn var under årtionden en kvinna vid namn Rose Hasting dessa jämlika bildningsresors motor.

Hela staden grävde där vi stod. I tusentals lärde vi oss tillsammans om industrier som hade byggt vår stad: stenhuggeri, varv, lastbilar – men också om skärgårdens öliv och jordbrukets odlingslandskap. Texter skrevs, böcker gavs ut, keramik- och sykurer formade modeller.

"FOLKBILDNING ÄR EN INVESTERING I MÄNNISKOR SOM FÅR OSS ATT VÄXA, GÖR OSS KUNNIGARE, RIKARE OCH MER ANSVARSTAGANDE."

Vi fann vår historia och vi fann varandra i sällan skådad gemenskap, i inkluderande kollektiva bildningsresor. Herbert Weinsjö, med tjänst på Skatteverket, arrangerade årligen välbesökta studiecirklar i hur vi bäst fyller i våra inkomstdeklarationer. Det var långt före dagens digitala enkelhet. Herbert missade inte en detalj och alla deltagare fick sina deklarationer godkända.

När jag var tretton år vann min pappa Willy 13 000 kronor på Stryktipset. Jag minns beloppet, då raden i årtionden hängde på kylskåpsdörren. För prissumman förverkligade mina föräldrar sin dröm att köpa en liten båt, en Askeladden med 9,9-hästarsmotor. Självklart anmälde

de sig båda till skepparutbildning på ABF. Köksbordet täcktes av sjökort, som markerade grynnor, skär, prickar, symboler och djup i vattnen kring Oskarshamn. Aldrig gick vi på grund.

Folkbildningen ger oss verktyg att förstå oss själva och samhället – och på så sätt möjlighet att kunna påverka och ta ansvar. Folkbildningen är ryggraden i vår allt svagare demokrati. I tider av ökade klyftor och oförsonlighet bjuder folkbildningen på en alternativ samhällsmodell.

Högers förakt för dessa jämlika bildningsresor har alltid förvånat mig. Jag minns debatterna i fullmäktige i

dela till skola, äldreomsorg, försvar och till att asfaltera vägar.

I årtionden har skattesänkningar varit svaret på alla frågor, bara det senaste, tionde jobbskatteavdraget, motsvarar 17 miljarder kronor.

Ett "folkbildningslyft" på 17 miljarder skulle på allvar kunna stärka samhällsgemenskapen, minska klyftorna, öka tillväxten och ge människor större möjlighet att påverka sina liv, att ta ansvar för varandra. **F**

© Fredrik Pettersson

HÅKAN JUHOLT

Har en bakgrund som journalist, riksdagsledamot och partiledare för S. Han har även varit Sveriges ambassadör på Island och i Sydafrika.

"ETT OMISTLIGT NAV FÖR LITTERATUREN" — LITTFEST I UMEÅ FIRAR 20 ÅR

Från vänster: Patrik Tornéus, Elenor Nordström och Erik Jonsson.

I mars strömmar litteraturintresserade till Umeå för Littfest – festivalen som sätter de litterära mötena framför kommersen. I år firar ABF-stödda Littfest tjugo år. "Ett omistligt nav för litteraturen i norra Sverige" enligt Svenska förläggareföreningen som på Augustgalan tilldelade Littfest sitt hederspris.

AV KARIN ELFVING FOTO HENKE OLOFSSON

– **Vi ville visa att** man inte behöver resa till Göteborg och Stockholm för att hålla på med litteratur. Västerbotten har en stark litteraturtradition, men den omnämns ofta exotiserande söderöver. Samtidigt var samtal om den samiska berättar- och litteraturtraditionen högst sällsynta, säger Erik Jonsson.

Då – för tjugo år sedan – samlades ett gäng bibliotekarier, universitetslärare, folk från studieförbund och andra intresserade i Umeå. En ideell läsfrämjande förening bildades, den första festivalen hölls år 2007 och arrangemanget växte när Umeå blev kulturhuvudstad år 2014. I dag är Littfest Sveriges största litteraturfestival med 20 000 besök, internationella gäster och inresande från hela landet.

– Det ger ett lugn att det alltid är slutsålt. I stället kan vi fokusera på kvaliteten. Vi vill inte växa för växandets skull. Däremot diskuterar vi ofta hur vi kan nå fler grupper, säger Erik Jonsson som i dag arbetar deltid med Littfest tillsammans med Patrik Tornéus och Elenor Nordström.

Littfest är en kurerad festival med scenframträdandena i fokus. I år möter den irländske arbetarklassförfattaren Roddy Doyle den torne-dalske författaren Mikael Niemi i ett samtal om populärmusik, humor och klass.

– Vi försöker alltid sätta samman internationella gäster med författare från norr. Världslitteraturen ska inte kännas främmande.

ABF var med och grundade Littfest och har genom åren gett stöd till uppemot 200 programpunkter. Jubileet uppmärksammas bland annat genom "Backlit" då författare som tidigare medverkat bjuds in till samma frågeställning igen.

– Och så blir det en liten stadsfestival på krogar, museum och bokkaféer. Man ska kunna gå runt i kalla mars och värmas av olika programpunkter.

På Littfest är det gratis för alla upp till tjugo år och priset för övriga är högst 320 kronor per dag. Uppskattningsvis 75 procent av besökarna är vad Erik Jonsson betecknar som kulturtanter.

LITTFEST
20ÅR
2006-2026

► LITTFEST

Vad: Umeås internationella litteraturfestival, Sveriges största i sitt slag.

När: Årlig festival helgen vecka 11.

Var: Umeå Folkets Hus.

Publik: 20 000 seminariebesök, över 150 medverkande författare.

– Det är en grupp jag älskar! Men jag vill betona att kulturtant inte är en köns- eller ålderskategori utan något man är i hjärtat!

Erik Jonsson ser med glädje på hur Littfest inspirerar. Minst tio andra litteraturfestivaler har "poppat upp som svampar ur den norrländska skogen".

– Det är viktigt att etablera en festival genom folkrörelser och nätverk på en plats. För att den ska slå rot behöver man vara medveten om stadens karaktär. Umeå är en röd och samhällsengagerad universitetsstad. Författare som kan ställa frågor till samhället fungerar på Littfest.

På Augustgalan tog Erik och hans kollegor emot Svenska förläggareföreningens hederspris.

– Vi odlade länge ett underdogperspektiv och var tvära mot allt som kom söderifrån. Men nu är vi genuint tacksamma för att någon ser vad vi gör. 📍

ES

ERIC SUNDSTRÖM är Fönstrets chefredaktör.

VACKERT OCH SORGLIGT OM HAMLET.

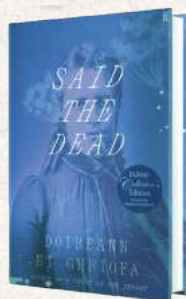
På trevliga Irish Film Institute såg jag storfilmerna **Hamnet**, och det är omöjligt att motstå historien om kärlek, sjukdom och sorg som gjorde att William Shakespeare (spelad av Irlands **Paul Mescal**) skrev **Hamlet**. **Jessie Buckley** från irländska Killarney fick en Golde Globe för rollen som Shakespeares fru **Agnes**, och lär även få en Oscar. Visst, **Chloé Zhao** regierar på våra känslor, men naturscenerna, syskonkärleken och föräldrarnas sorg griper tag. **Biopremiär den 27 februari.**

ÄNNU MERA SHAKESPEARE. Tänk om Julia inte dog – utan stack till Paris och tog makten över sitt liv? Musikalen **Julia** vänder på tragedin och gör den till en färgsprakande popshow med låtar av **Max Martin**, som via West End och Broadway nu kommer till **Cirkus i Stockholm** med premiär den **19 februari**. Och Uppsala stadsteater sätter upp väl aktuella **Macbeth** i regi av **Nikita Milivojević**, med premiär den **14 februari**.

FRÅN ETT MENTALSJUKHUS I CORK.

Hyllade **Ett spöke i strupen**, irländska **Doireann Ní Ghríofas** romandebut, handlar om en bröstmjölks-pumpande småbarnsmamma som blir besatt av en dikt på iriska från 1700-talet. Utgångspunkten för hennes nya bok **Said the dead** är ett förfallet viktorianskt mentalsjuk i Cork som ska omvandlas till lägenheter, och återigen utlovas en historia som förflyttar läsaren mellan olika världar. Läsfest att vänta. **Utgivningsdatum den 21 maj.**

FILM & TV

STRÖMNINGSTIPS FRÅN DEN GRÖNA ÖN

Vår lista på klassiska irländska filmer hittar du på sid 17, men i jakten på irländsk historia och kultur måste även aktuella strömningstips nämnas. **James Bluemels** dokumentärserie **Det var en gång ett Nordirland**, med otroliga vittnesmål och rikt arkivmaterial, ser du på SVT Play. Komplettera med starka tv-serien **Say nothing**, baserad på **Patrick Radden Keefes** magnifika bok om IRA och **The Troubles** (Disney Plus). **Dennis Harveys** kortdokumentär **The building and burning of a refugee camp** skildrar moderna utmaningar: människor på flykt och militant högerextremism (SVT Play).

Vad gäller film på senare år skildrar **Who we love** (med Fönstret-bekantingen **Amy-Joyce Hastings**) hur det är att växa upp och komma ut (Peccadillo). **Cillian Murphy** är lysande i **Small things like these**, om de irländska Magdalenehemmen – institutionerna för "fallna" kvinnor (SF Anytime). Det iriska språkets ökade betydelse manifesteras i två magnifika och helt olika filmer: fästämnda **Den tysta flickan** gör att hjärtat mjuknar, medan röjiga **Kneecap** med bandets medlemmar i huvudrollerna är underbart galen (SF Anytime).

SVT Play bjuder på två utmärkta tv-serier: **Kin – familjen framför allt** är ett maffiadrama som utspelas i Dublin, medan starka **Kärlekens pris** – baserad på **Louise Kennedys** bok – tar dig till oroliga Belfast 1975. I charmiga, underbara **Derry**

UK

ULRIKA KNUTSON, kulturjournalist.

MISANTROPEN I MARS. Finns det hopp när allt är hopplöst? På Dramaten sätter **Hannes Meidal** och **Jens Ohlin** tändarna i Molières klassiska komedi, **Misantropen**. Meidal gör huvudrollen som Alceste, som vill förbättra människan, men föraktar hela mänskligheten. Känns han igen? De har också lockat **Claes Månsson** tillbaka till scenen efter flera år som hemmasittare, med artros i foten. Han fick spela i rullstol om han ville, försäkrade Dramaten, och nu kommer han tillbaka. **Premiär den 26 mars.**

© Dramaten

© Lars Sjöqvist

NATUR I KARLSTAD. Konstnären **Sara Nilsson** utforskar vår relation till naturen i människans självgoda tidsålder, antropocen. Är vi en del av skapelsen eller står vi över den? Utställningen blandar skulptur, målningar, dofter och ljud. Hennes utgrundliga skulpturer hälsar till både AI-avатарer och Egyptens kungagravar med dess hemliga sarkofager. Hon har uppfunnit en egen teknik, där hon bygger objekt av papper och lim. När de torkat är materialet starkt som trä, och kan slipas och målas. **Pågår till den 3 maj på Värmlands museum.**

UPPLOPP I GÖTEBORG. För 25 år sedan skakades Göteborg av kravaller, som gav rubriker över hela världen. Det var toppmöte mellan EU och USA:s president **George W. Bush**. Trots god dialog mellan polis och aktivister mynnade allt ut i kaos och våld. Tilliten var rubbad för lång tid framåt. En ny föreställning varvar dokument och drömmar och ny musik, av **Timo Räisänen**, som medverkar på scen. Text av **Jerker Beckman**, regi av **Niklas Hjulström**. **Premiär på Stadsteatern i Göteborg den 27 mars.**

© Aorta

girls möter vi ett gäng tonåringar som växer upp i slutfasen av **The Troubles** på 1990-talet (Netflix). **Blue lights**, en mänsklig och asfaltnära polis-serie från Belfast, är bäst på tv just nu (TV4 Play).

ERIC SUNDSTRÖM

HÄR ÄR DET NYA ÅRETS KULTURELLA TRENDER

Fönstret välkomnar ett nytt år och försöker som alltid hålla koll på vad som finns längre fram i kurvan. Vi har lusläst *The Economist's* "The world ahead 2026" och hittade följande spännande spaningar. **TEXT** ERIC SUNDSTRÖM **BILD** SHUTTERSTOCK

► Vinglaset är halvfyllt när den **globala vinkonsumtionen** fortsätter falla. Drivkrafterna är demografiska och kulturella: USA och Västeuropa växer långsammare än muslimska länder, vinälskande *baby boomers* smuttar vidare i himlen, alkohol är inte generation Z:s grej, hälsotänkandet ökar, ett glas vin visade sig *inte* vara bra för hjärtat. De superrikas lyxbegär gör dock att de finaste vinerna alltså är eftertraktade.

► Under 2026 öppnar **George Lucas** (*Star wars*) sitt museum med 40 000 föremål i Los Angeles, Guggenheim inviger en filial i Abu Dhabi, Centre Pompidou skapar en satellit i en gammal Citroënbyggnad i Bryssel, och New York får ett hiphopmuseum i Bronx. Den som vill förstå kulturens globala roll måste läsa *Mjuk makt: kultur och propaganda i den nya världsordningen* av Fönstrets **Martin Gelin**.

► *Grand theft auto IV* släpps i höst och väntas dra in 33 miljarder kronor det första året – den mest lönsamma lanseringen i nöjesindustrins historia. Spelbranschen satsar mer på Asien, Mellanöstern och Afrika, unga kvinnor i USA spelar nästan lika mycket som män och var tredje 45–54-åring har en spelkonsol. Spel flyttar vidare till bioduken: *Street fighter* och en uppföljare till *Super Mario bros* har premiär i år, *The legend of Zelda* och *Call of duty* är på gång. **Nintendo** och **Minecraft** satsar på temaparker, och den första *Esports Nations Cup* hålls i Riyadh.

► Antalet podcastprogram överstiger nu 4,5 miljoner, unga i USA lyssnar mer på poddar än vad de ser på traditionell tv – och poddar blir just tv. Antalet människor som ser en podcast på Youtube varje månad lär uppgå till en miljard. På *Golden Globe*-galan tidigare i januari hade en ny kategori införts: *Good hang with Amy Poehler* blev årets podcast.

► Svårt att undvika 2026: *Vaina* kommer som liveactionfilm, **Greta Gerwig** (*Barbie*) filmatiserar den sjätte Narniaboken och *Frankensteins brud* får en ny version med **Christian Bale** och **Penélope Cruz**. Alla sju killar i sydkoreanska pojkbandet **BTS** är klara med värnplikten så det blir världsturné, vilket även gäller nya katalanska stjärnan **Rosalía** samt **Megadeath**, som har annonserat en avskedsturné.

Källa: *The Economist*: "The world ahead 2026"

NYA VINDAR I KONSTVÄRLDEN

TIDSKRIFTEN **ART REVIEW** har publicerat sin lista över de hundra mäktigaste aktörerna i konstvärlden och en tydlig trend är kultur som "soft power". Nummer två på listan är **schejka Al Mayassa bint Hamad bin Khalifa Al Thani**, emiren av Qatars syster, som har sett till att konstmässan *Art Basel* hålls i Doha i år. Trea är **schejka Hoor al Qasimi**, dotter till emiren av Sharja – ett av Förenade arabemiratens sju emirat. Hon har av *Le Monde* utsetts till den nya ambassadören för "Emirati soft power".

Dagens Nyheter lyfter dock fram att elva av listans femton första platser innehas av riktiga konstnärer – och att en majoritet är svarta. *Fönstret* hade möjlighet att besöka retrospektiven *The histories* med afroame-

rikanen **Kerry James Marshall** – sju på listan – på Royal Academy i London och vi har knappat återhämtat oss ännu. Konsthistoriska referenser blandas med politiska reflektioner i en djupt drabbande utställning som nu ska vidare till Kunsthaut i Zürich och Musée d'Art Moderne i Paris.

Trenden att flera svarta konstnärer lyfts fram, delvis mot bakgrund av Black lives matter-rörelsen, märks även på Liljevalchs i Stockholm. Fram till den 30 augusti kan du se den sydafrikanska vandringsutställningen *When we see us*, som visar ett sekel av svart figurativt måleri från Afrika och den afrikanska diasporan.

© Jean-Baptiste Béanger

"DET SOM ÄR RADIKALT ÄR ETT SYSTEM SOM GER SÅ MYCKET TILL SÅ FÅ, OCH FÖRVÄGRAR SÅ MÅNGA MÄNNISKOR LIVETS GRUNDLÄGGANDE NÖDVÄNDIGHETER."

Zohran Mamdani citerade Vermonts senator **Bernie Sanders** när han svors in som New Yorks borgmästare tidigare i januari.

32

BILJONER kronor väntas världens militärutgifter uppgå till under 2026. Summan motsvarar ungefär 60 000 kronor per jordbo.

INGEN KOMMER UN DAN POLITIKEN

Att vi lever i politiska tider märks på scenerna under 2026. Boken *Det svenska missnöjet* blir pjäs på Helsingborgs stadsteater. Riksteatern presenterar *Uppdrag Holgersson* – en ny tolkning av Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige som bygger på två års intervjuer med människor i hela landet.

Veteranerna – som också ges av Riksteatern – baseras på samtal med svenskar som tjänstgjort i krigszoner utomlands. På Dramaten spelas *Das Kapital* och *Rage*, en framtidsskildring baserad på fascistiska strömningar.

Göteborgskravallerna sätts upp på Göteborgs stadsteater. Ståuppturnén *Medborgare Nåjen* fortsätter fram till riksdagsvalet. Och redan nu står det klart att **Olof Palmes** liv skildras på Norrlandsoperan 2027.

© Helsingborgs stadsteater

BILDNINGSAKUTEN

HÄR ÄR DET VAL UNDER 2026!

Nytt år, osäkert världsläge – men var är det val förutom i Sverige? Fönstret ger dig koll på valåret 2026.

- Den rödgröna oppositionen har ett övertag inför valet den 13 september, men svenska val brukar bli jämna. Senast S, V och MP hade majoritet var 2002. L under spärren kan avgöra.
- Danska S led ett tufft nederlag i kommun- och regionvalen. Val till folketinget måste hållas senast den 31 oktober. Kan **Mette Frederiksen** vinna den svåra tredje gången? En annan rysare är parlamentsvalet i Ungern den 12 april, där oppositionens **Péter Magyar** leder över **Victor Orbán** i mätningarna.
- I Europa är det även parlamentsval i Armenien, Bulgarien, Bosnien och Hercegovina, Cypern, Lettland och Slovenien.
- Lokalval i Frankrike och Storbritannien – och fem delstatsval i Tyskland. Hur går det för högerextrema Nationell samling, Reform UK och AFD?
- Den 3 november är det mellanårsval i USA. 35 av 100 senatorer ska väljas, liksom samtliga 435 platser i representanthuset. Ställningen är 53–47 respektive 218–214 (3 vakanser) till Republikanernas fördel. Demokraterna hoppas vinna representanthuset. Även 36 guvernörer ska väljas.
- Brasilien har president-, parlaments- och delstatsval den 4 oktober. **Lula da Silva** hoppas vinna en fjärde mandatperiod. På kontinenten i övrigt är det parlaments- och presidentval i bland annat Colombia och Peru.
- Av Afrikas 54 länder har drygt 10 planerade president- och/eller parlamentsval under 2026, bland annat i Zambia och Gambia – och i Sydsudan ska det första valet hållas sedan självständigheten.
- I Asien ska val hållas i bland annat Bangladesh, Thailand, Vietnam – och Israel. Blir det **Benjamin Netanyahu** igen?
- Jacinda Arderns Labour fick 50,01 procent år 2020, men förlorade makten 2023. Val igen på Nya Zeeland den 7 november.

ERIC SUNDSTRÖM

Arvid Lindman.

© Wikipedia

NÄR HÖGERN BYTTE FOT

– ÅTTIO ÅR SEDAN KOMPROMISSEN OM VÄLFÄRDEN

År 1946 tog den svenska högern ett avgörande steg. Efter årtionden av motstånd accepterade partiet välfärdsstaten som politisk princip. *Fönstret* återvänder till striden och argumenten som föregick det beslut som stakade ut Sveriges välfärdspolitiska kurs.

► MODERATERNA OCH VÄLFÄRDEN

När: 1946.

Vad: Högern accepterar välfärdsstaten.

Hur: Högerpartiets handlingsprogram *Frihet och framsteg*.

Den svenska välfärdsstaten har ett starkt politiskt stöd. Det som har präglat de politiska konflikterna har handlat om hur detta välfärdssystem ska organiseras, snarare än om det ska finnas. Detta kan vi säga om vi definierar välfärdsstat som en ordning där staten sätter upp bestämda mål för medborgarnas välfärd, och därefter tar politiska beslut som ser till att dessa mål nås.

Det grälet handlar om är hur höga ambitionerna ska vara när målen sätts, vilka medel som fungerar bäst och i vilken takt som reformerna ska genomföras. Men själva principen om det politiska ansvaret för folkets välbefinnande har varit väl förankrad sedan efterkrigstiden. För Moderaterna togs ett handlingsprogram fram 1946 som kan betraktas som partiets första moderna välfärdspolitiska program. Och detta efter en segdragen politisk strid inom partiet.

Moderaterna, eller Högerpartiet som de hette då, hade på 1930-talet tappat sitt maktinnehav till socialdemokratin. Dels på grund av den allmänna och lika rösträttens genomslag, dels hade Socialdemokraterna gått från att vara

ett klassparti till ett folkparti, symboliserat av "folkhemmet".

Socialdemokratin drev på för att få folk i arbete, bygga ut välfärdssystemet och höja levnadsvillkoren. Den radikala omvandlingen var något som Moderaterna antingen motsatte sig genom att ge alternativa förslag, eller försökte bromsa med hänvisning till statens finanser.

Själva principen om det statliga ansvaret var inte främmande för partiet. De hade själva, under partiledaren och statsministern Arvid Lindman, börjat kompromissa med den nya tidens krav. Exempelvis genom att acceptera den allmänna rösträtten, men också genom att medverka till olika reformer för fattigvård, pensionssystem och arbetarskydd.

Lindman insåg att det samhälle som växte fram inte kunde styras på det gamla

moralen och folkliga dygder om plikt och ordning.

I detta följde Arvid Lindman en konservativ tradition. Detta embryo till välfärdsstat återfinns även hos konservativa företrädare som Otto von Bismarck i Tyskland och Benjamin Disraeli i England. Logiken för dessa konservativa reformer var enkel: om staten gav arbetarklassen en bättre standard skulle de inte hägras lika mycket av socialismens löften om en ljusare framtid. Det gällde att tämja massdemokratin genomslag, skapa ett nationellt partnerskap mellan olika stridbara intressen och återvinna kontroll och stabilitet. De två nationer som skapats inom landet skulle smälta samman.

De käpphästar som 1940-talets moderater red på var följande: Reformerna skulle riktas till att hjälpa dem som hade det sämst.

"OM STATEN GAV ARBETARKLASSEN EN BÄTTRE OCH TRYGGARE STANDARD SKULLE DE INTE HÄGRAS LIKA MYCKET AV SOCIALISMENS LÖFTEN OM EN LJUSARE FRAMTID. DET GÄLLDE ATT TÄMJA MASSDEMOKRATIN GENOMSLAG, SKAPA ETT NATIONELLT PARTNERSKAP MELLAN OLIKA STRIDBARA INTRESSEN OCH ÅTERVINNA KONTROLL OCH STABILITET."

sättet, och att om inte staten anpassade sig under kontrollerade former skulle förändringarna tvingas fram okontrollerat. Hellre gradvis förändring än revolution. Partiet slutade därmed med att säga blankt nej till förändring, och började förhandla fram hur reformer skulle utformas och accepterade staten som social aktör. Men reformerna skulle rymmas inom bestämda villkor, och fick inte underminera arbets-

Det var en utvidgad variant av fattighuset, från lokalt till nationellt ansvar. Parollen var "hjälp till självhjälp" och det varnades för att alltför generösa ambitioner skulle sprida ännu mer av "understödstagaranda" hos folk.

Men det centrala hos partiet var uppfattningen att sociala reformer skulle ses som en kostnad som ytterst hamnade hos skattebetalarna. När Lindmans efterträ-

dare, ekonomiprofessorn Gösta Bagge, formulerade sin linje gick den ut på att undvika såväl liberalismens totala nonchalans som socialismens överdrivna politiska styre. Bägge skulle leda till katastrof.

Men det fanns en kritik även mot denna försiktigt positiva linje. Framför allt var det yngre konservativa och nationellt inriktade debattörer som tyckte att det i nationens intresse krävdes en mer radikal hållning. Det räckte inte att vara motvalls, utan högern borde ta egna initiativ.

Deras motiv formulerades i ett upprop – ”Den svenska linjen” – som menade att kriget hotade Sveriges frihet, och då kunde de inte längre stå utanför partipolitiken. Men partiets njugga inställning till sociala reformer stötte dem tillbaka. En anekdot gör gällande att Gösta Bagge vid sin första träff med de radikala undertecknarna av uppropet hälsade dem välkomna med ord i stil med: ”Mina herrar, jag har själv aldrig egentligen gillat högern.”

När kriget gick mot sitt slut, och hotet om ett tyskt anfall klingat av, gav sig dessa radikalkonservativa unga herrar i kast med att förändra partiets politiska linje. Två block formades, ”den positiva linjen” och ”den kärva linjen”. Företrädarna för den förstnämnda var främst ungdomsförbundet, medan de kärva var ett antal väl etablerade riksdagsledamöter. Partiledningen försökte medla och undvika hotet om partisprängning.

Den positiva linjens företrädare menade att partiet inte längre skulle vara bromskloss, utan måttfullt men positivt driva på för att åstadkomma resultat. Det gällde att bejaka moderniseringen av samhället, men samtidigt se till att dessa förändringar absorberades av det gamla, stärkte den kollektiva gemenskapen, folkets och nationens traditioner. Samt inte minst berövade Socialdemokraterna deras ledande position i välfärdspolitiken. På så sätt skulle de sociala frågorna föras bort från den politiska stridslinjen och ge näringslivet en möjlighet att visa folket att alla kunde få det bättre utan att införa planhushållning. Frihet och kapitalism, inte ofrihet och socialism.

Det som var huvudargumentet hos den positiva linjen, och som vann framgång, var att sociala reformer skulle betraktas som investeringar. Det var lönsamt för samhället i sin helhet om staten satsade på välfärden. När partiet i slutet av andra världskriget tillsatte en programkommision kom den positiva och kärva linjen att braka samman i en intensiv konflikt. Resultatet blev vid partistämman 1946 en kompromiss, där det tydligt slogs fast att partiet skulle förespråka en mer generös välfärdspolitik, men kryddat med reservationer mot överdrifter som kunde anstränga statens ekonomi och underminera folkets arbetsmoral.

Rent tekniskt löstes kompromissen genom att programmet gavs ut i två olika varianter: dels en kortare programförklaring som var mer balanserad mellan de två linjerna, dels en programkommentar som var mer i riktning mot den positiva linjen.

Slutresultatet Frihet och framsteg blev således den moderata anslutningen till välfärdsstaten. Socialpolitik behövde inte ses enbart som en kostnad utan även som en långsiktig investering förutsatt att den var väl genomtänkt. Kvittot på att partiet menade allvar kom med pensionsreformen 1946. Den innebar att alla medborgare fick samma grundpension, och i strid med Socialdemokraterna lyckades dåtidens moderater få igenom att pensionen inte skulle behövsprövas. Det var en tydlig övergång från fattigvårdstraditionen till ett fullt utbyggt trygghetssystem.

Att Högerpartiet drev på för en generell folkpension medan Socialdemokraterna ville ha en selektiv variant berodde givetvis på att de tog hänsyn till sina väljargrupper. Med generell omfattning fick även de bättre ställda, alltså moderata väljare, en släng av slev.

Därmed var också den svenska välfärdspolitiska kursen utstakad. ⑤

STIG-BJÖRN LJUNGGREN, politisk chefredaktör på *Sydöstran* och fil.dr med en avhandling om den svenska högerns programutveckling.

VARFÖR DÅ?

”MINA HJÄLTAR ÄR FARFAR OCH ACE FREHLEY”

MAGNUS DAHLSTEDT är professor i socialt arbete vid Campus Norrköping, Linköpings universitet. I mars utkommer *Drömfabriken: en professors betraktelser* (Carlssons).

Varför då?

– Utifrån min position i akademien ser jag med förtvivlan på hur samhällsutvecklingen påverkar kunskapsproduktionen, oss människor och Sverige som samhälle. Jag har tvingats ställa mig själv grundläggande frågor som: Varför är jag i akademien? Hur hamnade jag här? Varför är jag kvar?

Vad är problemet med akademien?

– Jag upplever att den allt oftare styrs av individualisering och egennytta, snarare än av viljan att bidra till vad som faktiskt är viktigt. Boken är en politisk betraktelse, en självkritik av akademien inifrån – och en personlig berättelse om en akademisk klassresa.

I arbetet med boken fick du en idé till?

– Under 2022 reste jag mycket och skrev samtidigt dagbok, och när jag läste om Tidöavtalet kom jag att tänka på Lubbe Nordströms *Lort-Sverige*. Tänk om man skulle göra en sådan resa i dag!

Så du är aktuell med två böcker?

– Ja, den andra ska heta *Roadtrip genom Tidösverige*. Jag har skrivit 53 kapitel om olika möten och upplevelser runtom i landet, det blev ett fältarbete som aldrig tog slut. Men dagen då förslaget till kulturkanon presenterades skulle jag hålla ett föredrag på en folkhögskola, och då fick jag en naturlig slutpunkt.

Märks ditt musikintresse i böckerna?

– Mina hjältar är min farfar och Kiss-gitarristen Ace Frehley. *Drömfabriken* inleds med vad farfar skrev om livet i skogen, och alla kapitel i båda böckerna inleds med ett citat ur en låt.

ERIC SUNDSTRÖM

HÅLLBART MUNKLIV PÅ ÖSTERLEN

Nej, det handlar inte om religiös askes och självpåtagen tystnad. Vi pratar snarare om det friterade bakverket. För med munkformen som modell – där planetära gränser utgör ytterringen och människans sociala och ekonomiska behov innerringen – planerar skånska Tomelilla för ett samhälle byggt med livskvalitet i fokus. **TEXT och FOTO** MARTIN RÖSHAMMAR

Brittiska *The Guardian* har redan varit på besök, liksom *Dagens Nyheter*. För något så knastertorrt som kommunala planeringsverktyg har Tomelillas "munkmodell" gett imponerande avtryck i nyhetsflödet – redan innan *Fönstrets* besök.

Avgörande har inte minst varit nyfikna och kreativa verksamhetsutvecklare och chefer inom kommunen, som ville testa nya arbetssätt och planeringsverktyg. Dessutom ett kommunalt livskvalitetsprogram som antogs 2021 – men som från början ingen egentligen visste hur man skulle implementera.

"Livskvalitet är ju så subjektivt", berättar verksamhetsutvecklaren Stefan Persson vid Tomelilla kommun. "Det varierar väldigt mycket genom åren, var du bor och så vidare."

Tillsammans med en kollega började Stefan Persson – som är chef för kommunens enhet för hållbar styrning – därför att titta på hur man skulle göra verkstad av livskvalitetsprogrammet. Ögonen föll på en planeringsmodell som Amsterdam

bedömningar utifrån funktion, yta och kostnad. I stället vägs större investeringar på stadsplaneringsområdet mot ekologiska och sociala parametrar. Som det borde vara, egentligen.

Snart ska det också bli riktig munkverkstad i Tomelilla, i form av ett jättestad där en ny F-6-skola och en ny sporthall ska byggas. Dessutom ska en högstadieskola totalrenoveras, grönska- och lektytor ska anläggas – och mycket annat. Allt med kommunens nya planeringsmodell som ledstjärna.

Folkbildningsperspektivet är tydligt representerat. Ett stort antal workshoppar och dialogmöten har nämligen pågått under ett halvår, vilket har samlat företag och föreningar, politiker och allmänhet, samt gamla och unga i syfte att samla in olika perspektiv. Upphovspersonen själv, Kate Raworth, var också på plats på Österlen. Lastpallar blev bänkar och bord, och målarfärg och penslar blev konkreta designverktyg i deltagarnas händer.

Viktiga parametrar inom munk-

"VI VILL ATT SKOLOMRÅDET SKA KUNNA ANVÄNDAS MYCKET UTANFÖR SKOLTID OCKSÅ, OCH BLI LITE FOLKETS HUS-AKTIGT."

hade börjat jobba med, signerad den brittiska nationalekonomen Kate Raworth.

Sagt och gjort – ett utvecklingsprojekt sjösattes för att testa munkmodellen, och forskningsinstitutet Rise fick i uppdrag att göra en förstudie för att se hur det hela fortlöpte.

I korthet innebär konceptet att man som stadsplanerare frångår alltför snäva

modellen handlar om ekologi – cirkulära materialval, att projekten ger tillbaka mer än vad de tar, och att byggnader och rum enkelt ska kunna monteras ned och byggas om för andra användningsområden. Men minst lika viktig är den sociala dimensionen: det utvecklade området ska bidra positivt till demokrati, delaktighet och tillit. "Vi vill att skolområdet ska

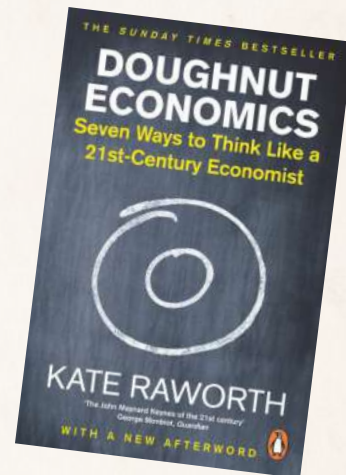

Stefan Persson.

kunna användas mycket utanför skoltid också, och bli lite Folkets Hus-aktigt. Kommunfullmäktige ska kunna ha möten där, och slöjdsalar och andra praktiska lokaler ska kunna vara öppna kvällstid för allmänheten", som Stefan Persson uttrycker det.

En konkret åtgärd som diskuteras är att de äldre från ett närbeläget äldreboende skulle kunna äta i skolans matsal. Med fördelar både i form av möten mellan generationerna och lägre kostnader när man kombinerar flera offentliga funktionsytor.

Parallellt ska naturligtvis skolans grundläggande uppdrag främjas, och lärandemiljön optimeras, även på lång sikt. Det ska rymmas mycket i Tomelillas munk. **F**

DEN GRÖNA KULTURVÅGEN

© Shutterstock

På nästa uppslag kan du läsa ett fotoreportage om *Fönstrets* jakt på den progressiva, irländska kulturen i Dublin. Ladda med historiska nedslag i de gröna kulturella vågor som har sköljt över oss genom åren – och förlåt oss för att allt inte kunde komma med.

1904 Abbey Theatre öppnar på Abbey Street i Dublin och blir scen åt den irländska litterära renässansen: **W. B. Yeats**, **Lady Gregory**, **J. M. Synge**. Modernismen börjar märkas i det kulturella livet och på kafeerna.

ULYSSES

JAMES JOYCE

1922 **James Joyce** får *Ulysses* utgiven i Paris och gör ett dygn i Dublin till ett universum: "Bloomsday" den 16 juni 1904, som alltså högtidlighålls årligen, visar att en fiktiv dag i litteraturen kan bli mer verklig än många historiska datum. Den irländska fristaten föds och friktion uppstår då staten vill bygga en nationell, katolsk, gaelisk identitet – medan många författare och konstnärer är kosmopolitiska och radikala. Flera åker i exil.

1925 Nobelpriset i litteratur går till **George Bernard Shaw**, sin generations stora dramatiker, en banbrytare med satiriska och idéburna pjäser. Två år tidigare hade poeten **W. B. Yeats** fått priset som förste irländare, vilket han som nationalist ansåg vara "Europas välkomnande av den nya fria staten". Teater och litteratur blir Irlands första stora kulturexport.

George Bernard Shaw

© Wikimedia Commons

1969 **Samuel Beckett**, den absurda teaterns mästare, får Nobelpriset – men bor sedan länge i Frankrike. **Thin Lizzy** med **Phil Lynott** i spetsen bildas och tar med twin lead-gitarer i sin poetiska hårdrock. **The Dubliners** bojkottas av stats-tv:n RTÉ, troligen på grund av den omoraliska låten *Seven drunken nights*. **Van Morrisons** mästerverk *Astral weeks* släpps i Europa.

1987 **Bonos** existentiella och politiska texter blandas med **The Edges** gitarreffeckter på *The Joshua tree*. Bandet **U2** – bildat 1976 av fyra skolkillar i Dublin – är numera världens största. **Johnny Logan** vinner Eurovision med *Hold me now* och vi får vår första jul med **The Pogues** *Fairytale of New York*.

1990 *Nothing compares 2 you* med **Sinéad O'Connor**, och musikvideon som först visas på MTV:s 120 Minutes, tar världen med storm.

1991 Filmen *The Commitments*, baserad på **Roddy Doyles** bok, fångar Dublins arbetarklass med soul i blodet. Filmen, musiken och humorn befäster den nya samtidsmytologin kring Irland och inleder 1990-talets irländska filmboom (se spalten!). **U2** får en konstnärlig nystart med *Achtung Baby*.

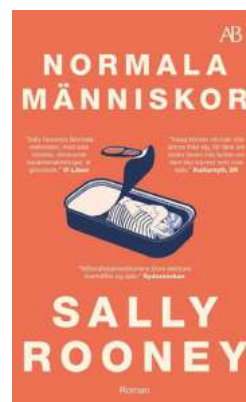

1994 *Riverdance* exploderar under sju minuter i Eurovision-pausen i Dublin: Traditionell irländsk musik och stepdance som modern scenshow! Formatet blir en succé som har setts live av trettio miljoner människor världen över. **The Cranberries** släpper albumet *No need to argue* med låten *Zombie* – fredsavtalet ligger ännu fyra år bort.

1995 **Seamus Heaney** får Nobelpriset och visar att torv, myr och vardag kan bära etik och historia. Tv-serien **Fader Ted** har premiär och gör katolicism, landsbygd och absurd humor till internationell kult. Inom litteraturen befasts namn som **John Banville**, **Anne Enright**, **Edna O'Brien**,

Maeve Binchy, **Colm Tóibín** och poeten **Eavan Boland**. **Enya** får sin första svenska albumetta med *The memory of trees*.

2018 **Sally Rooney** ger ut *Normala människor* och gör klass och begär till en samtidskänsla som exponeras i bokdiskar världen över. **Kneecap** släpper debutalbumet 3CAG. En ny irländsk våg tar form som *Fönstret* djupdyker i på följande sidor.

HAR DU SETT ...

... VÅRA IRLÄNDSKA FILMKLASSIKER!

• MIN VÄNSTRÄ FOT (1989).

Daniel Day-Lewis vann en Oscar för rollen som Christy Brown, född med cerebral pares. Regi: Jim Sheridan.

• "BARRYTOWN-TRILOGIN" (1991–1996).

Tre filmer baserade på Roddy Doyles böcker: *The Commitments* (regi: Alan Parker) samt *The snapper* och *The van* (regi: Stephen Frears). Dublin underifrån med skrat och allvar.

• THE CRYING GAME (1992).

Brittisk soldat tillfångatas av IRA, men en fångvaktare utvecklar sympati. Neil Jordan vann en Oscar för bästa originalmanus.

• I FADERNS NAMN (1993).

Om *The Guildford Four*, som felaktigt dömdes för ett IRA-bombdåd. Av och med firma Jim Sheridan/Daniel Day-Lewis. Vann Guldbjörnen.

• MICHAEL COLLINS (1996).

Om den irländske frihetshjälten, som spelas av Liam Neeson. Regi: Neil Jordan. Dubbelt belönad (bästa film och manliga huvudroll) i Venedig.

• BLOODY SUNDAY (2002).

Om massakern i Derry 1972 (även en låt av U2). Regi: Paul Greengrass. Vann Guldbjörnen.

• FRIHETENS PRIS (2006).

Ken Loachs Guldpalmeninnare om två bröder (Cillian Murphy och Pádraic Delaney) under det irländska frihetsskriget och inbördeskriget som följde.

• ONCE (2007).

Charmig lågbudgetfilm av John Carney med musik av Glen Hansard och Markéta Irglová. Vann en Oscar för bästa sång: *Falling slowly*.

• HUNGER (2008).

Michael Fassbender som hungerstrejkande IRA-fången Bobby Sands. Regi:

Steve McQueen.

Vann Guldkameran i Cannes.

ERIC SUNDSTRÖM

60
TIMMAR

DUBLIN

Aoife Barry är kulturjournalist och möter *Fönstret* för att ge oss en kulturell lägesbild. När hon var tonåring i Cork var det inte alls coolt

att vara intresserad av keltisk historia och mytologi. Nu är hon i fyrtioårsåldern och har lyckats få plats på en digital kurs i iriska. Aoife säger att intresset för traditionell kultur går i vågor, hennes pappa var med om en liknande högkonjunktur på 1970-talet. Nu sker den på ett Irland som är mer mångkulturellt, har moderniserats betydligt sedan EU-medlemskapet 1973 – samtidigt som erfarenheterna av att vara ett förtryckt land förklarar solidariteten med Palestina. Smältegraden ger oss musik av **Kneecap**, **Lankum** och **CMAT**, och bland akter på uppgång tipsar Aoife om **Cliffords**, **Madra Salach** och **Dove Ellis**. Irländska erfarenheter förmedlas även allt oftare av kvinnliga författare, med Sally Rooney och Elaine Feeney på vågens topp. Tidskrifter med korta berättelser och essäer som *The Stinging Fly*, förläggare som *Skein Press*, bokfestivaler och oberoende bokhandlare är alla viktiga för litterära ekosystemet, förklarar Aoife.

Irland utforskar alltjämt sin historia och identitet i den friska luft som uppstod när först briter och sedan kyrkans överhöghet avtog. Nu ökar intresset för det iriska språket, och inom kulturlivet blandas gammalt med nytt – kombinerat med antirasism och global solidaritet. *Fönstret* åkte till Dublin på jakt efter den progressiva irländska kulturen.

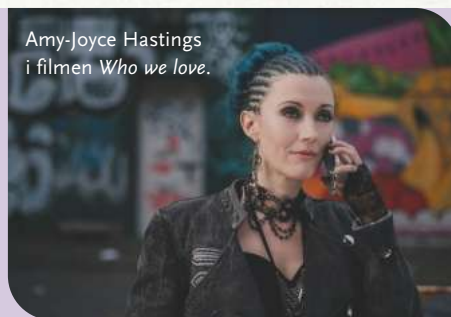
TEXT ERIC SUNDSTRÖM FOTO E SUNDSTRÖM, SHUTTERSTOCK

Fönstret styr stegen mot Dublins äldsta oberoende bokhandel, prisbelönta *Books Upstairs*, där vi ska möta butikschefen **Louisa Earls**. Här hittar du böcker av firade och förbisedda irländska författare, ett kurerat urval inom en rad olika genrer inklusive feminism och hbtqi+, samt litterära och politiska tidskrifter. Att inte vara del av en bokhandelskoncern har sina utmaningar berättar Louisa, men sociala medier, en lojal kundkrets, evenemang och ett medvetet kvalitetsarbete väger upp. Vågen med kvinnliga irländska författare förklarar hon med att andelen kvinnor har ökat både i arbetslivet och i förlagsbranschen, vilket gör att det finns en rad erfarenheter att skriva om – samtidigt som kvinnor återfinns i beslutspositioner inom industrin där böcker blir till. Sedan ska inte **Sally Rooneys** roll som draglok underskattas, menar Louisa. En rad författare jämförs med henne i marknadsföringen, även om de skriver ganska olika – och *Fönstret* får hjälp att göra ett bokbord med tips till våra läsare.

Amy-Joyce Hastings är en prisbelönad skådespelare som håller med *Fönstret* när vi påstår att Irland överträffar sin storlek även vad gäller film och tv-serier. En förklaring, tror Amy-Joyce, är traditionen med kortfilmer vilket ger en första fot in i branschen. Sedan ska inte skatteavdragen för film- och tv-produktioner, som infördes när **Michael D. Higgins** (president 2011–2025) var kulturminister, underskattas. Internationella produktioner med stora budgetar, som *The Tudors* i vilken Amy-Joyce var med, medför kunskapsöverföring till filmteamets alla medarbetare. Sedan har irländarna det muntliga berättandet i både blod och dna, och när resurserna är mindre i inhemska produktioner läggs extra vikt på berättelse, manus, skådespeleri och karaktärer, säger Amy-Joyce. Erhållen kunskap blandas med egen tradition, och brexit gör att samproduktioner inom EU oftare hamnar på Irland. Och den iriska trenden? *An cailín ciúin* (*The quiet girl*) blev den första Oscarsnominerade filmen på iriska 2023 – och Amy-Joyce skriver långfilmsmanus på iriska, men är även med i aktuella *Báite* (*Drowned*).

Amy-Joyce Hastings
i filmen *Who we love*.

Fönstret spenderar kvällen på puben The Celt dit vi har bjudits av **Billy Treacy**, som spelar gitarr och sjunger irländska sånger med banjovirtuosen **Dave McNevin**. Billy växte upp ovanpå pappas pub i Dublin och fick musiken på köpet. **The Pogues** blev hans brygga mellan traditionell irländsk musik, punk och rock. Han har släppt ett par egna skivor, spelar fem dagar i veckan i nöjesdistriktet Temple Bar – och förklarar att nu är det nya band som fungerar som länk mellan gammalt och nytt. Han nämner **Amble**, berättar att **Killeagh** med **Kingfishr** var den mest spelade låten på Spotify på Irland under 2025, och nyligen såg han **The Mary Wallopers** live med sin artonårige son – ett band känt för stöd till Palestina och aktivism mot högerextremism. När ett migrantboende attackerades 2024 ledde bandet talkörerna i den antifascistiska protesten. Billy påminner om att irländarna själva alltid har emigrerat – på The Celt spelar han Pogueslåten *Thousands are sailing* – och på frågan om han har märkt av det ökade intresset för iriska är svaret enkelt. Nämnde son vill läsa vidare på universitet – musik och iriska.

Höga hyror och brist på såväl bostäder som lokaler är en utmaning i Dublin. Men på Chatham Row ligger FLUX som erbjuder prisvärda arbetsytor för över nittio kreativa utövare och kollektiv som **Dublin Digital Radio** och **The Autistic Art Club**. Fönstret träffar **Gabriel Wiktorowicz** som läser det sista året av fyra på **National College of Art and Design**, men i dag har en av hans lärare tipsat om en porträttworkshop på FLUX där deltagarna ska göra ett ansikte av ett block med lera. Fönstret får följa med in i studion, och aptiten på mer konst gör att vi fortsätter med en

självguidad rundtur i *street art* som Trinity College har satt ihop. Vi beundrar gatukonstnären **James Earleys** art nouveau-inspirerade målningar på **Blooms Hotel**, smyger bland **Anna Dorans** kakelplattor med romantiska budskap i *Love lane*, och går förbi puben **The Cobblestone** med en muralmålning av **Giuseppe Tilf** och **Danilo Bolognini** (Tilf & Vadis). Starkast intryck gör *[Subsets] Horseboy* av **Aches**, med sin "holografiskt skimrande färgförvrängning".

”IRLAND UTFORSKAR ALLTJÄMT SIN HISTORIA OCH IDENTITET I DEN FRISKA LUFT SOM UPPSTOD NÄR FÖRST BRITTERNAS OCH SEDAN KYRKANS ÖVERHÖGHET AVTOG.”

Bland alla pubar i Temple Bar finns ett kvarter med flera kulturinstitutioner. På **Project Arts Centre** träffar Fönstret **Marysia Więkievicz**, kurator för bildkonst, och **Han Tiernan**, husansvarig.

Allt började med en festival på **Gate Theatre** 1966 där det förekom högläsning av texter som annars var förbjudna – censuren gällde böcker och film, inte teater. Därefter bildades ett kollektiv som med tiden utvecklades till Irlands ledande center för bildkonst, teater, dans, musik och performance. "Project" var politiskt redan från starten, förklarar Han, och centret har varit viktigt för hbtqi+-rörelsen, de arbetar med **Europe Beyond Access** som stöder artister med funktionsnedsättningar, har flera projekt med svarta irländska konstnärer – och under Fönstrets besök pågår ett möte med en palestinsk teaterregissör i foajén. Som avslutning ger hon en guidad visning av **Ciarán Ó Dochartaighs** installation *Vague symptom clinic*, som bland annat har referenser till den gas som brittiska soldater använde i hans hemstad Derry.

RESAN FORTSÄTTER ...

"Vi röstar med handen på plånboken i parlamentsvalet, och med handen på hjärtat i det mer symboliska presidentvalet". Det säger **Clare O'Donoghue Velikić**, politisk konsult på den vänstra planhalvan, i fiket på Irish Film Institute snett bakom "Project". De borgerliga partierna *Fianna Fáil* och *Fine Gael* styr och dominerar alltjämt. *Sinn Féin* – socialister, republikaner och tidi-

gare IRA:s politiska gren – har vuxit, men stödet har planat ut. *Labour*, det traditionella S-partiet, regerade med *Fine Gael* efter finanskrisen. Ryktet tog stryk och 2015 bildades *Social Democrats*. I presidentvalet nyligen samarbetade vänstersidan och **Catherine Connolly** vann en storseger. Kan bedriften upprepas i nästa parlamentsval som ska hållas senast 2030? Hittills har rösterna inte räckt till, konstaterar Clare. Men håll koll på vårens fyllnadsval då en ledamot från centrala Dublin ska väljas till *Daíl* (underhuset). **Daniel Ennis** från *Social Democrats* är en stark kandidat, men kan den övriga vänstersidan svälja stolta-heten och stödja honom? Främsta utmanare är **Gerry "The Monk" Hutch**, oberoende kandidat och utpekad av media som gangsterboss. Vem har sagt att irländsk politik är tråkigt?

Kaféet Bang Bang i Phibsborough, en frisk promenad norrut, framstår som en symbol för det kulturellt progressiva Dublin. Fasaden pryds av en målning som påminner om *Rosie the Riveter* med ordet "Repeal" – en hänvisning till den framgångsrika folkomröstningen 2018 då konstitutionens åttonde tillägg upphävdes, vilket gjorde abort lagligt. En stor palestinsk flagga hänger bredvid, och klistermärken med politiska budskap återfinns överallt. I entrén möts vi av en stor affisch på **Kneecap** – hip-hoptrion från Belfast vars kulturella uttryck präglas av kampen för det iriska språket, irländsk republikanism, och ett långtgående stöd till Palestina som även har medfört kritik. Kneecaps förespråkare lyfter även fram blandningen av skärpa, humor, satir, samt attityden "kick up not down", som det står på en tygkasse som *Fönstret* inhandlar. Kaféet grundades av bandets manager **Daniel Lambert**, och att **Greta Thunberg** var där under hennes besök i Dublin nyligen framstår som helt logiskt – även hyllorna med delikatesser dominerar av det lokalt producerade.

En utspark bort ligger underbart ruffiga Dalymount Park, hemmaarena för fotbollslaget Bohemian FC som har varit medlemsägd sedan bildandet 1890.

Fönstret får en rundtur i gränder med muralmålningar av ungdomstränaren **Ljubisa Velikić**. Han flyttade till Dublin från Serbien för femton år sedan och säger att Bohemians var den bit som saknades i hans nya, irländska liv. Han framhåller hur väl rotad klubben är i lokalsamhället: kampen mot rasism, homofobi och hemlöshet, lotteriet till förmån för flyktingar i julas, arbetet med barn med särskilda behov. Operativ chef för "Bohs" är nämnda **Daniel Lambert** och klubbens tröjsamarbeten är möten mellan fotboll, kultur och politik: ICTU (irländska LO), Refugees welcome, banden **Fontaines D.C.**, **Thin Lizzy**, **Oasis** – och **Bob Marley**! Årets bortaställ? Keffiyehmönster med Irlands och Palestinas flagga, Kneecaps logga på bröstet, och ordet C.E.A.R.T.A i nacksömmen (en Kneecap-låt från 2017 – och det iriska ordet för "rättigheter"). Trettio procent av den tröjförsäljningen går till ett gym och en musikstudio på Västbanken.

Kevin Donoghues pappa var 21 år när huset fick elektricitet. På bygatan där Kevin växer upp finns sju hus – i samtliga har någon nu blivit först i familjen att ta en universitetsexamen. Moderniseringen har gått snabbt, Kevin är chef för kampanjer på Irlands näst största fackförbund *Fórsa* vars medlemmar arbetar i offentlig sektor. Han säger att var tredje löntagare på Irland täcks av kollektivavtal och att politikerna borde prioritera den sociala dialogen på arbetsmarknaden bättre – löften om bättre sjukersättning och förbättrad minimilön har svikits. Arbetslösheten är relativt låg, men allt har blivit dyrare, det är bostadsbrist – inte minst för ungdomar och studenter. Högerextrema åsikter hörs oftare, men Kevin understryker att Irland är beroende av invandring, att alla människor har lika värde oavsett om det finns ett behov på arbetsmarknaden – och att det är fantastiskt att landet som så många tvingades lämna nu är en dröm för andra. Med den insikten är uppdraget att säkerställa ett gott liv – och arbetsliv – åt alla. Sådan görs just med "fórsa" (kollektiv kraft), tänker *Fönstret*.

Fönstret är alltid intresserat av bildning och har bokat ett möte med **Lydia McCarthy**, utbildnings- och utvecklingschef på *Educate Together* – en ideell organisation grundad 1984 som driver 97 grundskolor och 21 gymnasieskolor. Syftet är att erbjuda en konfessionsöverskridande skolmiljö – ett alternativ till den starkt katolskt präglade skolan. Lydia berättar att det inte finns någon skillnad vad gäller statsbidrag och läroplan, men *Educate Together* har alltid betonat elevinflytande samt ett brett värdegrundarbete som inte bara handlar om en religion. Lydia verkar först inte förstå frågan om skolorna kan göra vinst, "självfallet inte!". Problemet är otillräckliga statsbidrag, över häften av Irlands skolor brottas med underskott – och då *fundraising* är tillåtet gynnas skolor i välbärgade områden. En annan utmaning är att lärare för 5–12-åringar måste kunna iriska, vilket innebär att många lärare är kvinnor ur medelklassen – i klassrum där mångfalden ökar och olika förebilder behövs.

”VI TÄNKER PÅ HUR FOLKBILDNING
OCH KULTUR SKAPAR ETT
SAMMANHÅLLANDE UNIKT VÄRDE
I VÅRA SAMHÄLLEN ...”

En ABF-koppling är alltid givande, så i fiket på *Museum of Modern Art* träffar *Fönstret* professor **Maura Adshead**, chef för samhällsengagemang vid University of Limerick. ABF:s globala hem är IFWEA, Internationella federationen för arbetares utbildning, och Maura är medlem av IFWEA:s arbetsutskott. Hon berättar om *Gaisce – The President's Award* – ett pris riktat till ungdomar som har utvecklats genom deltagande i olika slags samhällsengagemang. Maura planerar att rikta ett förslag till Irlands nyvalda president **Catherine Connolly** om att införa ett liknande

program för hela befolkningen med hjälp av lärosäten och civilsamhället. Visst doftar det folkbildning lång väg, och visst finns det skäl att samarbeta mer kring folkbildning i vår del av Europa? *Fönstret* har även lärt sig ytterligare ett iriskt ord: *gaisce* betyder bedrift eller bragd. Med **Mick Flannery** och **Susan O'Neill** i lurarna går *Fönstret* över floden Liffey en sista gång. Vi tänker på hur folkbildning och kultur skapar ett sammanhållande, unikt värde i våra samhällen – en oundgänglig bedrift eller bragd som vi behöver mer av i vår turbulenta samtid.

INGELA OLSSON

Hon har spelat några av de starkaste kvinnorollerna på svenska scener och filmdukar och tillhör den grupp skådespelare som vi nästan tar för givna. De första stegen mot ett liv på scenen tog arbetarungen INGELA OLSSON på en ABF-kurs i Kalmar. En dröm väcktes – men det tog lång tid innan hon visste hur den skulle förverkligas. **TEXT** OLA LIJEDAHL **FOTO** ANNA-LENA AHLSTRÖM

I en totalt ovetenskaplig undersökning får några förvånade människor, som vi kan kalla en försöksgrupp, frågan vad de tycker om skådespelare som Persbrandt, Bornebusch, Haber, Endre, Skarsgård, Röse, Lassgård, Reuter ...

Det blir snabba svar som bra, dålig, rolig, trist. Och vad tycker du om Olsson? Eh ... vilken Olsson?

Försöksgruppen får se en bild på Ingela Olsson och nästan alla säger "jaså hon" och lägger till "hon är fantastisk". Har de levt ett tag nämner de henne som prästfrun i *Såsom i himmelen* och kanske någon huvudroll på Dramaten. Har de inte levt lika länge tar de upp att "hon är mamman i *Halva Malmö består av killar som dumpat mig* i Netflixserien som gör succé i USA nu".

Slutsats: Olsson är inte världens bästa skådespelarnamn.

Några timmar senare, över en kaffe hemma hos Ingela Olsson på Söder i Stockholm, konstaterar Olsson herself:

– Nej, det är väl tveksamt om Olsson är ett bra namn om man är skådespelare. Många med bra namn har ju bytt till sig dem men, äh, jag har behållit Olsson.

Att det sannolikt är lättare att få bord på redan fullbokad restaurang med namn som Endre eller Skarsgård struntar hon i. Kanske är det rätt typiskt?

Ingela Olsson har gått sina egna vägar både in i yrket, och sedan även i yrket. Om

man tar hjälp av AI för att kartlägga Ingela Olsson kan man läsa att hon är "etablerad svensk skådespelare och utbildad vid Malmö teaterhögskola och ..."

Hon noterar beskrivningen förvånat och med en lätt suck.

– Det stämmer ju inte alls. Ja, "etablerad skådespelare" är sant men "utbildning på Teaterhögskolan i Malmö", nej, där blir det fel.

Hon har inte gått scenskolan i Malmö. Ingen annan scenskola heller.

Ingela Olsson hittade teatern, eller om det var teatern som hittade henne, på helt andra vägar och för att gå till början av den vägen beger vi oss till Kalmar på 1970-talet. Ett decennium som inleds med att Kalmar utses till Årets stad av tidningen *Expressen*. Staden är mitt i en stor utvecklingsfas. Sju små kommuner slås samman och bildar Kalmar kommun.

I det svenska folkhemmets anda byggs nya bostadsområden och skolor, ja, även ett nytt vattentorn kostar staden på sig. Volvo satsar på fabrik i Kalmar. Byteatern, som i dag är länsteater, startar år 1971. Och inte minst byggs och invigs Ölandsbron året efter.

Kalmar stavas framtidstro.

Mitt i detta tar Ingela Olsson sitt första lilla, lilla steg på vägen mot den skådespelarvärld som skulle bli hennes. Hon ser näm-

ligen en annons från ABF Kalmar om en teatergrupp för barn och det är som att annonsen riktar sig till henne.

Hemma i lägenheten på Söder i Stockholm funderar hon 55 år senare på frågan vem hon var då.

– Jag hade aldrig varit på teater, bara sett tv-teater, men hade gjort mig en fantasi om vad teater är. Att vara elva, tolv år är en väldigt fri tid i en flickas liv, innan det stora pubertetspåslaget kommer. Jag ser det som en tid när man formulerar för sig själv vad man tycker om och inte tycker om, blicken på en själv utifrån har inte kommit, man har barnets frihet men börjar smaka på självständigheten.

– Hon som ledde kursen kom från Stockholm och var en typ av kvinna som jag aldrig hade träffat. I fyrtioårsåldern, svart polotröja, rökte, långt hår, ensamstående. För mig var det, aha, kan man vara så här som vuxen?

Eftersom Kalmar var Årets stad hade kursledaren ett uppdrag att göra en uppsättning.

– Så jag fick spela Pippi Långstrump. Men efter ett år, eller kanske lite längre, flyttade hon som hade kursen tillbaka till Stockholm. Ingen i Kalmar tog över. Därför tog det slut för mig. Det där med teater packade jag liksom ner. Det malde visserligen i mig, men jag tänkte att en sådan som jag kunde ju inte bli skådespelare.

Hon gick klart mellanstadiet, högstadiet och treårig humanistisk linje på gymnasiet som en vanlig Olsson utan något som helst skådespelande.

Vi spolar fram till nutid.

På Dramaten spelar Ingela Olsson pjäsen *Svindel*. När vi i publiken kommer in i lilla Spegelsalen sitter Ingela Olsson där på den lilla läktaren mitt bland oss, blickstillta och barfota i grå joggingbyxor och ett linne. Hon ser alla som kommer in och letar plats. Vi är många som känner oss lite obehäliga. Ska man titta på henne eller inte? Pjäsen har liksom börjat innan den börjat.

Efter en kvart börjar hon prata.

Hon spelar en prostituerad, död, styckad kvinna. Vi andra blir statister när hon från något dödsrike ser tillbaka på sitt liv, på missbruk, på barn som tas ifrån henne, på raserade drömmar. Allt medan hon kliver omkring bland oss i publiken. Pjäsen hyllas. Ingela Olsson hyllas. *Dagens Nyheter* skriver "Olsson är alla kvinnors, mödrars och döttrars kärlek och vrede."

Hemma i lägenheten förklarar hon:

– Jag tittar er i publiken ofta rakt i ögonen. Ibland snabbt, ibland längre. En del blir blyga eller rädda. Hur det känns för mig? Under publikinsläppet, när jag bara sitter där, känner jag hur hjärtat dunkar, det är så mycket adrenalin i kroppen, men när föreställningen väl börjar försvinner den känslan och att titta er i ögonen, nej, det har jag inga som helst problem med.

► INGELA OLSSON

Ålder: 68 år.

Familj: Man (Kai Piippo, ljusdesigner), tre barn, tre barnbarn.

Bor: Södermalm i Stockholm.

Läser: Just nu: *Eurydikes natt* av Elin Cullhed.

Lyssnar på: Anna von Hausswolff på sistone. Och alla avsnitt av podden *Fashion neurosis* av Bella Freud, brittisk designer som är barnbarnsbarn till Sigmund Freud.

Tittar på: *Jag för ner till bror* – den var mycket bra.

Reser till: Frankrike, senast var det Atlantkusten.

Favoritskådis: Frances McDormand.

Förebild: Har en rad konstnärliga förebilder som inspirerar mig både med sina personligheter och sitt konstnärskap.

Marguerite Duras, Louise Bourgeois, Patti Smith, Marie Göranzon, Marie-Louise Ekman ...

Efter föreställningen går hon igenom texten med sin sufflös. Bytte hon något ord? Missade hon en mening? Sedan går hon hem och laddar för nästa kvälls urladdning.
– Jag blir lite som en idrottare. Måste sova, måste träna, måste äta, tack inget vin för mig. Men jag är ändå ganska bra på att växla mellan jobb och privatliv. Jag fick mitt första barn när jag var 27, var ensam med två barn i många år, jobbade kvällar på teater. Då tvingas man lära sig växla.

Senare träffade hon ljusdesignern Kai Piippo och fick med honom en dotter som

– Jag har verkat största delen på teater och då blir man mindre känd än om man är med i *Bäst i test* i tv. I samband med filmer och serier blir jag förstås mer igenkänd en tid. Det finns sammanhang där jag lärt mig att bli osynlig. Jag älskar att simma i badhus, men ett tag undvek jag det för så många ville prata. Det kändes jobbigt när man står där naken. Det är för sårbart. Men nu har jag strategin att byta om på toa, tar på mina simglasögon och bara dyker ner i vattnet.

Sedan femton år är hon en del av den fasta ensemblen på Kungliga Dramatiska teatern. Dåvarande chefen, Marie-Louise Ekman, gav henne erbjudandet efter en rad olika inbjudningar som frilans under många år.

– Det var nog ett feministiskt statement från Marie-Louise att ge fast anställning till en kvinna över femtio år, säger Ingela.

En kvinna som dessutom hade ett ganska litet barn då. Sådana erbjudanden är ovanliga i många branscher och, definitivt, i skådespelarbranschen.

Hur Ingela Olsson reagerade?

– Fast jobb? Aldrig i livet, tänkte jag, för jag hade hela mitt liv varit frilans och älskade det. Men sedan tänkte jag ett varv till, i samråd med min man, och insåg att jag kan vara lika fri ändå och har också fått vara tjänstledig ibland för andra uppdrag.

Fem år efter sin fasta anställning fick hon år 2013 O'Neill-stipendiet, som delas ut av Dramaten, och anses vara ett av de mest

”JAG VET ATT JAG KAN UTSTRÅLA SJÄLVFÖRTROENDE. [...] MEN DET FINNS EN ANNAN SORTS SJÄLVFÖRTROENDE SOM HÖR EN ANNAN KLASS TILL. JAG KAN SLÅS AV ATT MAN ALDRIG KOMMER I NÄRHETEN AV DEN. ALDRIG.”

– Uppsättningen har betytt mycket för mig. En kvinna kom fram och hade sett *Svindel* fyra gånger, bad att få krama mig, började gråta och sa att jag hade räddat hennes liv. Sådant är förstås enormt rörande.

Rollen beskrivs som en typisk Ingela Olsson-roll.

Hur skrev *Dagens Nyheter* nu?

”... alla kvinnors, mödrars och döttrars kärlek och vrede.”

är 21 år nu, ”så det känns som att jag alltid haft barn, och nu tre barnbarn”.

En ledig dag läser hon, går på utställningar – och hämtar kraft i naturen, gärna badande i en isvak.

– Att komma ut i naturen med påföljande bastu och iskalla bad är för mig bättre än både gym, terapi och kyrka. Det är ett sätt att nollställa systemet och rensa skallen.

Kändisskapet tänker hon sällan på.

prestigefyllda priserna. Stolt tog hon emot priset i Dramatens pampiga foajé.

Och tänkte på mormor och på pappa.

– De var båda döda och fick inte uppleva detta. Jag tänkte på vad de skulle ha känt och tyckt här. De kom från helt andra rum. Jag lovade mig att aldrig glömma deras och mina tidigare rum.

Hon blir tyst en stund och fortsätter sedan:

– Det handlar ju om klass. Farsan

gick sex år i plugget. Mamma gick sju år. Mormor var så kallad oäkting. De kom från Blekinge och ...

Hon skakar lite på huvudet och fortsätter:
– ... det man brukar kalla "skit och ingenting".

Och där stod hon i Dramatens fina foajé, ett barn och barnbarn till skit och ingenting, och fick det finaste priset så långt, långt bortom deras värld. Klart tankarna gick till deras verklighet.

– De hade sådan respekt för överheten. Läkare, präster och så vidare. Jag kan fortfarande vara känslig för det. Jag vet att jag kan utstråla självförtroende och har väl någon självkänsla som jag fått med mig. Men det finns en annan sorts självförtroende som hör en annan klass till. Jag kan slås av att man aldrig kommer i närheten av det. Aldrig.

– De föds med känslan att ha en plats i världen, att äga en rätt att öppna munnen. Det finns en stor klassfråga i det. Men även en könsfråga. Jag har fått kämpa mig till att det är en självklar rätt för mig, en sådan som jag, att också få öppna käften.

avgörande är att hon är post-metoo. Om en man sticker upp handen mellan benen på hennes generation så låter de inte det vara. De vet, sedan mellanstadiet, att så får man inte göra. Det är en utveckling på riktigt.

Hon konstaterar att skådespelare ofta arbetar fysiskt nära varandra och "då bjuds det tillfällen och känner man inte gränserna kan man glida."

– Men jag tror inte att manliga skådespelare har varit mer gränsöverskridande än män i andra yrkesgrupper, men de kvinnliga skådespelarnas manifestation innebar en stor exponeringsyta. Vi använde vår röst och plattform. Men den feministiska kampen är inte över, säger Ingela Olsson och man tänker igen på recensionsorden – att hon är "... alla kvinnors, mödrars och döttrars kärlek och vrede".

Tillbaka till Kalmar och sent 1970-tal.

Ingela är äldst av tre syskon. Teaterdrömmen ligger begravd. Hon pluggar hårt, är intresserad av språk och väljer på gymnasiet humanistisk linje med både franska och spanska och lite latin. Varför vet hon

hann knappt lämna Stagneliusskolan med sina toppbetyg innan hon satt på tåget mot Frankrike.

– Paris stod för allt jag tyckte att jag saknade i Kalmar. Det var ett totalt omvälvande år. Jag började gå på teater i massor, såg utställningar, var på museer, träffade en fransk kille, blev bra på franska och bla bla bla.

Efter ett år var det dags att vända hemåt. Stockholm fick bli Sveriges eget Paris.

– Vad jag skulle ha de fina betyg jag pluggat mig till visste jag inte. Jag började planlöst läsa franska men hade teaterdrömmen malande i huvudet, men det vågade jag nästan inte uttala för mig själv ens. Ännu mindre för andra.

Men till slut gick det inte att stå emot. Pippi Långstrump som tolvåring i Kalmar fick inte vara både början och slutet på skådespeleriet.

– Jag betalade för en teaterkurs där man gick tre timmar per dag medan jag undervisade i franska på kvällarna. Det var en förberedande utbildning, men det viktigaste var kanske att jag träffade massor av

”METOO ÄR EN MILSTOLPE FÖR KVINNOR, INTE MINST UNGA KVINNOR. MIN YNGSTA ÄR BARA 21 ÅR MEN JAG HAR MÄRKT MED VILKEN SJÄLVKLARHET HON TALAR OM DE HÄR SAKERNA.”

Den rätten tar hon sig ofta.

– Jag är inte rädd för konflikter. Jag kan nog säga att jag aldrig är rädd för att säga ifrån, både privat och definitivt i jobbsammanhang.

Det är ingen slump att Ingela Olsson tillsammans med Mia Skäringer och Angelika Prick stod längst fram när femtio kvinnliga skådespelare från uppropet #tystnadtagning i svarta kläder tågade in på Guldbaggegalans scen 2018 i den mest uppmärksammade metoo-manifestationen i Sverige.

Yrkesgrupp efter yrkesgrupp följde sedan efter.

– Metoo är en milstolpe för kvinnor, inte minst unga kvinnor. Min yngsta är bara 21 år men jag har märkt med vilken självklarhet hon talar om de här sakerna. Det

inte riktigt. Hon känner en dragningskraft mot den franska kulturen och litteraturen och maten, ja, allt franskt egentligen.

Mamma och pappa kommer från landet, från Blekinge, men har sökt lyckan i stora Kalmar. De driver speceriaffär och kafé och när Ölandsbron öppnat tar de över och driver sedan Ekerums camping på Öland. Ingela jobbar extra i familjeföretaget.

Hon tycker att Kalmar är mysigt, snällt och fint.

Men något saknas.

– Redan på högstadiet visste jag att jag måste vidare, säger hon och får det att låta som en överlevnadsfråga.

Många människor kan peka på en livsförändrande period i sina liv. Ett lumpår? Ett utbytesår? För Ingela Olsson var den perioden ett år som barnflicka i Paris. Hon

människor, bland annat Rickard Günther som skapade Teater Galeasen. Vi började jobba ihop och jag kände direkt att jag hade landat rätt.

Det var som att barndrömmen blivit vuxen. Efter det fanns ingen återvändo.

– Jag var med i fria teatergrupper i många år med Rickard och flera andra. Vi var liksom punkare, vi ville inte vara som till exempel de på Dramaten var, vi var något annat tyckte vi.

– Vi var alla ganska jämnåriga och ingen bestämde över någon annan. Jag slogs med killar som Micke Persbrandt, Leif André, Stefan Larsson på jämna villkor. Och det fanns ingen manlig regissör som sa "nu lilla gumman ska jag lära dig ..." som man ju har hört att det fanns, och vet att det finns, på andra håll.

Hon skrattar åt frågan om det var som hon trodde.

– Nej, eftersom jag trodde ingenting. Jag visste ju inget. Var jag än kom, med en helt annan klassbakgrund än de flesta, var det ...

Hon ändrar rösten lite lätt, blir drygt tjugo år och tittar sig omkring i rummet med stora ögon medan hon lutar sig fram i soffan.

– ... oj, kan livet vara så här?

Hon lutar sig bak i soffan, rösten blir vanlig igen och hon förklarar:

– Jag blev tillsammans med en kille vars pappa var stor, känd regissör och bodde i en stor våning på Östermalm. Det var omtöcknande, och skrämmande, för att jag inte kunde koderna. I det hemmet var det kandelabrar och klassisk musik, rött vin till middagen och hur många böcker som helst.

Långt, långt från skit och ingenting. Men alla bakgrunder ger sitt.

– Mormor var hemsömmerska, det vill säga satt hemma och sydde åt de rika bondkärringarna i Blekinge. På 1960-talet sydde hon väldigt fina kläder till min

INGELA OLSSON OM ...

... **filmen *Såsom i himmelen***: "Jag blev Guldbaggenominerad och den gjorde att många kände igen mig. Fortfarande på flygplatser utomlands kan folk komma fram och säga *you're the priest's wife*."

... **åldersrasism i branschen**: "Sätt på vilken svensk deckare eller dramaserie som helst så är det åtta procent manliga roller. Minst. Och av de tjugo procent kvinnliga rollerna är de flesta för kvinnor under fyrtio. Så ser det ut."

... **alternativt yrkesval**: "Jag skulle inte ha blivit ingenjör. Kanske läkare eller psykolog. Ett intresse för människor, hur vi förhåller oss till varandra, har alltid drivit mig."

... **Lena Endre**: "Vi är nära vänner, hon är en av de bästa."

struktur och så vidare. Kläder, och skor, är också en viktig del när man arbetar fram en karaktär och man blir väl medveten om hur de påverkar.

Ingela Olsson landar ofta i klassfrågan. Och jämställdhetsfrågan. Och rättvisefrågan. Och solidaritetsfrågan. Kort sagt: hon

finns såklart många saker som har blivit bättre men det är något med det oerhört individualistiska samhället, där vi hela tiden konsumerar utan stopp, som inte tar fram det bästa ur oss.

– Hur ska man orka processa alla dessa bilder, alla dessa texter, när man är en ung människa? Jag sa nyss hur det var en väldigt fri tid i en flickas liv att vara elva, tolv år. Är det så fortfarande?

Det räcker att säga ordet kulturpolitik så slår hon fast:

– Det finns ingen "kulturpolitik" i Sverige. Varken kulturministern eller någon på kulturdepartementet verkar se det som sin uppgift att formulera en kulturpolitik. Vad ska kulturen vara i samhället? Varför behöver vi den?

– Och titta på studieförbund, folkhögskolor, kommunala musikskolan ... hur allt dras ner. Trots att det är så viktigt, framför allt för dem som inte kommer från en bakgrund där man har det hemifrån. Jag kan hamna i diskussioner om klass men sedan förstår jag att, hallå, jag bor här i en stor lägenhet på Söder i Stockholm. Det måste jag ju erkänna. Och har gjort någon sorts bostadskarriär bara på ren jäkla röta. Men

"ATT KOMMA UT I NATUREN MED PÅFÖLJANDE BASTU OCH ISKALLA BAD ÄR FÖR MIG BÄTTRE ÄN BÅDE GYM, TERAPI OCH KYRKA. DET ÄR ETT SÄTT ATT NOLLSTÄLLA SYSTEMET OCH RENSA SKALLEN."

barbiedocka och jag minns än i dag exakt hur de såg ut. Ljuvliga små kreationer! Min mamma sydde alla mina och mina bröders kläder under vår uppväxt och jag brukade få bestämma hur de skulle se ut. Ritade teckningar och klippte ut bilder ur tidningar. Jag minns med värme också alla dessa plagg, även om man då längtade efter köpta kläder. Jag minns fortfarande när jag fick mina första köpta jeans ...

Där föddes ett stort intresse för kläder. – Jag är intresserad av kläder som uttrycksform. Jag har väldigt många och väldigt tydliga minnen av specifika plagg som jag har burit. Jag minns ofta exakt vad jag har haft på mig vid olika tillfällen, både plaggen i sig men även färg, material,

är en politisk typ – fast inte politiskt aktiv.

– Jag var mer politiskt aktiv som yngre. Nu kan jag vilja demonstrera ibland, som nu när människor som har bott här i tio år, pratar svenska och jobbar plötsligt ska utvisas. Min kamp gör jag med det jag berättar på scenen. Jag är bättre på det.

Hur mår det Sverige hon ser i dag?

– Ganska uselt. Det politiska är minst sagt deprimerande. Nu står det internationella och globala i fokus men även här ...

Hon gör en riktig teatersuck.

– Jag bävar för valet i höst, vad ska det leda till? Jag tänker på mina barnbarn som är elva, åtta och några månader. Hur ska deras samhälle se ut? Klasskillnaderna ökar igen, bostadssituationen är tokig. Det

jag hoppas att jag uppför mig anständigt och inte sätter mig över människor.

På Dramaten har hon i femton år delat loge med Lena Endre.

– Vi säger att vi är sambor, men vi får nästan aldrig vara med i samma pjäs.

Men nu är det dags. De möts i pjäsen *I bomullsältens ensamhet* som har premiären 28 februari – faktiskt på Ingelas födelsedag.

– Jag fyller 68 år. Rent tekniskt är vi ju pensionärer båda två, men jag vill jobba så länge jag erbjuds och bereds möjlighet att göra det. Vad ska jag annars göra?

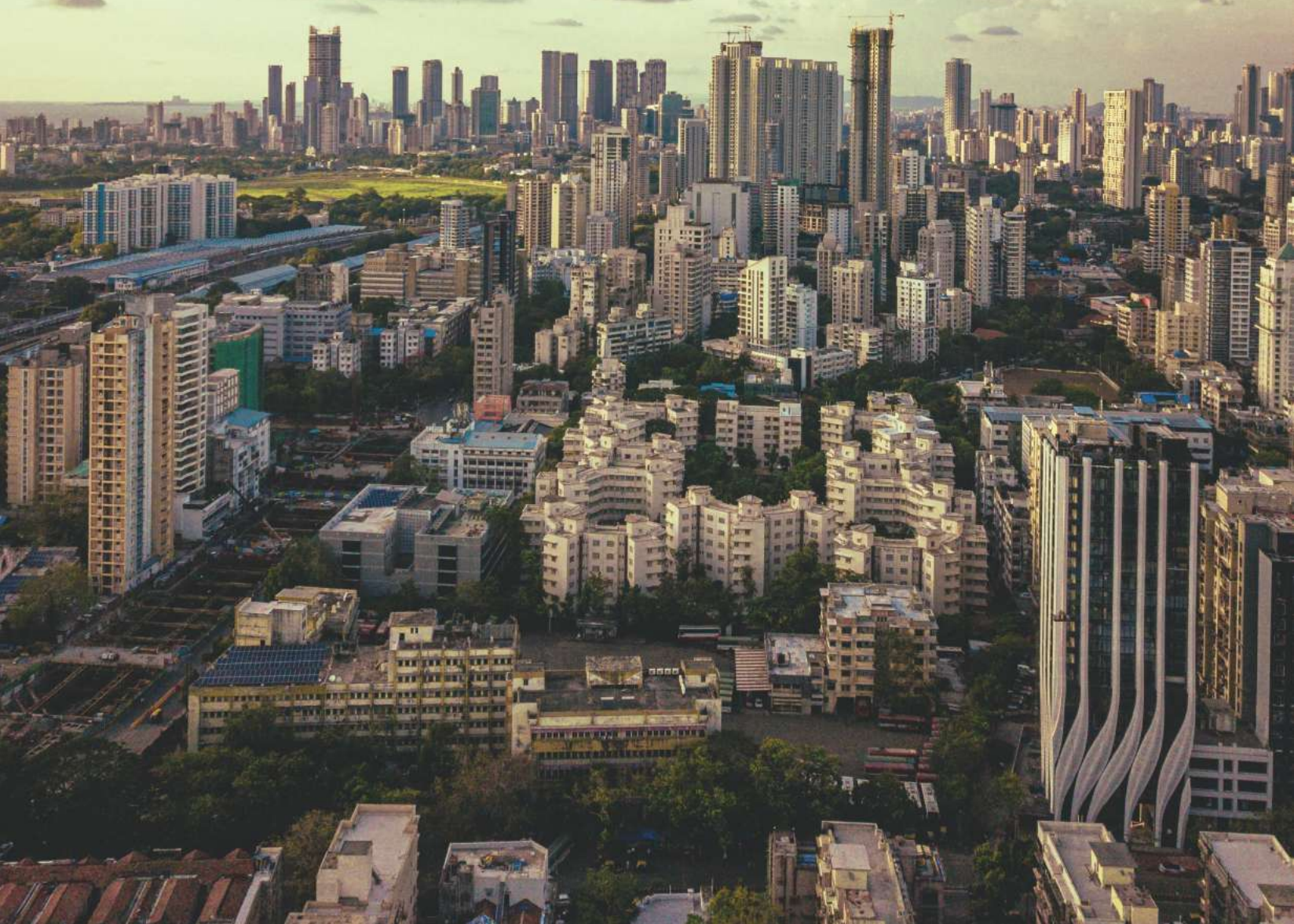
Ja, vad ska hon annars göra?

Hon är ju ändå Olsson. ☺

MELLAN SLUMOMRÅDEN OCH STORMAKTSDRÖMMAR

– PÅ SPANING EFTER DET NYA INDIEN

Indien är världens folkrikaste land och en framväxande global stormakt. Trots detta hör vi väldigt lite om vad som händer i landet. Hur står det till med ekonomi, politik, fattigdom och kultur? *Fönstret* har gjort en rundresa och kom hem med följande folkbildande kunskapsuppdatering.

TEXT OCH FOTO DAVID ISAKSSON

Med en miljon invånare är slumområdet Dharavi, som ligger i Indiens finansiella centrum Mumbai, ett av världens mest tätbefolkade områden. Och det märks.

För två år sedan var jag där första gången. Nu är jag på väg tillbaka för att träffa Deepak och hans familj.

I de trånga gränderna spelar barn cricket, affärer pågår och en och annan ko syns till. Men riktigt trångt blir det först när man kommer in de smala korridorerna mellan huskropparna där två personer knappt kan mötas. *Fönstret* kliver över avloppsrör, passerar toaletten som ett hundratal personer delar på och tar försiktiga steg på lösa stenplattor. På båda sidor om gången ligger lägenheterna, ett litet utrymme där nere och en brant trappa till övervåningen där man får lyfta på takluckan för att kliva in i ett rum på totalt sexton kvadratmeter. För fem personer.

Den för oss mikroskopiska lägenheten är inte alls så dålig, sovrutinerna fungerar bra. Alla vet hur man sover på liten yta, försäkrar Deepak.

Dharavi må vara fattigt, men det är också rikt. Det köps, säljs och produceras

saker på varenda tillgänglig kvadratmeter. Här skalas lök för stormarknader, här sys kläder för stora affärskedjor, här tillverkas smycken i guld och silver.

Kanske kan man säga att Dharavi är sinnebilden för det moderna Indien. Det är kaos och ordning om vartannat. Det är intolerans, men också stark sammanhållning. Och framför allt så är det ett Indien på väg uppåt.

Jag frågar Deepak vad det skulle kosta att köpa en sådan lägenhet som familjen har och det oväntade svaret får han upp-
repa flera gånger. Det handlar om motsvarande 300 000 kronor. För sexton kvadratmeter. För de pengarna får du en hyggligt stor villa i delar av norra Sverige. Jag visar några bilder för den förbluffade familjen.

Mumbai är en av världens dyraste städer att bo i. Många vill därför åt marken där Dharavi ligger. I en del fall lyckas man också tvinga – eller lura – bort familjer. De lockas med bostäder som sedan visar sig ligga fler timmar bort från centrala Mumbai, på platser utan service och fungerande trafikförbindelser.

– Aldrig att jag skulle flytta härifrån,

säger Deepak. Det här är mitt liv och mitt hem, inte ens den dag då jag började tjäna mycket pengar skulle jag flytta!

På flygplansraden framför oss sitter ett äldre par. Han i turban, båda har traditionella kläder från något av stamfolken i norra Rajasthan. Vilket språk pratar de? Ingen i kabinpersonalen verkar veta, instruktionerna om väskor och säkerhetsbälte studsar mot en vägg av oförståelse och det är uppenbart att paret aldrig tidigare har flugit. En ung tjej med laptop sitter ytterst på samma rad. Till slut ber hon om att få flytta. Det äldre paret lägger sig ned, äter sin medhavda mat och struntar i allt vad säkerhetsbälten heter. Vid det laget har personalen sedan länge gett upp.

På raden bakom oss pratar en marknadsförare oavbrutet i sin telefon fram till dess att vi lyfter. Direkt när vi har landat återupptas samtalet. Affärerna verkar gå bra.

Indiens ekonomi och köpkraft brukar i dag beskrivas som tre parallella samhälls-ekonomier, där skillnaderna mellan grupperna är mycket stora. Under det senaste decenniet har Indien uppvisat en av världens snabbaste minskningar av extrem

Deepak vill inte flytta från Dharavi.

fattigdom, särskilt mätt med den lägsta internationella fattigdomsgränsen. Än tydligare är utvecklingen i multidimensionell fattigdom, där förbättringar i tillgång till el, sanitet, bostäder, skolgång och grundläggande hälsovård spelar en avgörande roll.

Men trots den snabba tillväxten under 2000-talet är hundratals miljoner människor fast i dagslönearbete, småjordbruk och informellt arbete, konstaterar Världsbanken. Och om inkomstgränsen sätts till 3,65 dollar om dagen så klassas fortfarande nära hälften av Indiens invånare som fattiga.

Ovanför finns ett mellansegment, ofta beskrivet som Indiens växande medelklass. Denna grupp omfattar tjänstemän, småföretagare och anställda i den privata sektorn och har större köpkraft, men också hög känslighet för inflation, sjukvårdskostnader och arbetslöshet. Denna medelklass

har vuxit snabbt sedan år 2000, men många hushåll befinner sig fortfarande nära fattigdomsgränsen och riskerar att falla tillbaka om den ekonomiska utvecklingen försämras.

Det tredje segmentet är ett litet men extremt köpstarkt höginkomstskikt, koncentrerat till storstäder och starkt integrerat i den globala ekonomin. Enligt *Credit Suisse global wealth report* för 2025 äger den rikaste procenten i Indien en mycket stor andel av landets totala förmögenhet, vilket bidrar till att göra Indien till ett av världens mest ojämlika samhällen. Samtidigt har Indien betydligt färre dollarmiljonärer än Kina.

Med tärna utspärrade som klor håller den gamla kvinnan fast palmbladen som hon flätar. Vi befinner oss i en by i det som kallas "backwaters", området i del-

staten Kerala där den indiska författaren Arundhati Roys succéroman *De små tingens gud* utspelar sig. Runtom kvinnan som flätar står turisterna och tittar på. De är alla – med undantag av oss – själva från Indien.

– Jag kommer från Hyderabad och jag vill att min son ska se hur det går till när man tillverkar saker "på riktigt". Handgjorda föremål är dyra att köpa nu och snart kommer det här nog helt att försvinna, säger en kvinna.

Den ekonomiska utvecklingen har gett den indiska medelklassen nya möjligheter och de använder dem till att upptäcka sitt eget land. Så gott som alla stora och nybyggda hotell är fulla av indier.

Det unga paret Prati och Divian tillhör just den gruppen. De bor och lever i Indiens teknikhuvudstad Bengaluru. Nu har de tagit en långhelg och flugit hit till

Kerala för att åka båt på kanalerna och uppleva ett annat Indien. För att hinna med så mycket som möjligt bor de på ett hotell nära flygplatsen.

– Ja, det här är verkligen annorlunda, säger Divian och skrattar.

Det gäller att njuta – snart är hon tillbaka på det luftkonditionerade kontoret.

det. Det sker också mycket stora satsningar på infrastruktur som tunnelbanan här i Mumbai, säger Christopher Lehmann som arbetar på Business Swedens kontor.

Ett annat område där intresset växer är miljöinvesteringar, inte minst på grund av den fruktansvärta dåliga luften. Enligt Världshälsoorganisationen, WHO, lever en

Ett exempel på det sistnämnda är att man i Mumbai snart kommer att kunna resa med svenska, eldrivna båtar från Candela – som även SL har testat för trafiken till Ekerö. Men jättestaden Mumbai behövde ingen testperiod. De köpte direkt.

För att få höra mer om de fattigas situation träffar *Fönstret* Lenin Raghuvanshi.

”DET ÄR KAOS OCH ORDNING OM VARTANNAT.
DET ÄR INTOLERANS, MEN OCKSÅ STARK SAMMANHÅLLNING.
OCH FRAMFÖR ALLT SÅ ÄR DET ETT INDIEN PÅ VÄG UPPÅT.”

Svenska företag har en lång tradition av att verka i Indien. H&M och Ikea är sedan länge på plats och i den snabbväxande industristaden Pune ligger de svenska storföretagen på rad. Kaoset med Donald Trumps USA och världshandeln gör att EU – och Sverige – satsar på växande affärer med Indien. Efter årtionden av försök är förhandlingarna om ett frihandelsavtal mellan EU och Indien äntligen i hamn.

– Man ser och känner optimismen i lan-

majoritet av landets befolkning i områden där luftkvaliteten kraftigt överskrider rekommenderade gränsvärden. Över en miljon indier dör årligen i förtid på grund av luftföroreningarna.

– Hållbarhet har blivit något som intresserar fler. Pris är en komponent, men ofta handlar det om att man vill positionera sig mot andra aktörer, där blir valet av något nytt och innovativt snarare en markör, fortsätter Christopher Lehmann.

Han är döpt av pappan som var inbiten kommunist, driver stiftelsen PVCHR i staden Varanasi – och har inte mycket till övers för premiärminister Narendra Modi och hans hinduextremism. Som outtröttlig aktivist och förkämpe för daliternas – de kastlösa – rättigheter har han ständigt stått i konflikt med makten i en av Indiens fattigaste delstater. Men han håller med om att Indien har förändrats.

– För tio år sedan kunde det hända att

Lenin Raghuvanshi – aktivist och kritisk mot premiärminister Modi.

Två barn räcker, säger Seroi.

barn från de fattigaste familjerna på riktigt svalt ihjäl, men det sker inte längre. Då kunde polisen också misshandla fattiga bönder utan att någon ingrep. Gör de det i dag så ligger filmerna ute på nätet inom någon timme. Och det säger jag inte för att jag gillar Modi – för det gör jag verkligen inte – men mycket har hänt i Indien, det måste jag tillstå, säger Lenin Raghuvanshi.

På pelarna vid motorvägen sitter reklam för den senaste Netflixatsningen *Single papa*. Gaurav är nyskild, har inga barn och flyttar hem till sina föräldrar igen. En dag

med hans underkläder, konstaterar exfrun syrligt. Historien om singelpappan är förstås ett undantag och passar bra på Netflix. Men kanske speglar den ändå de sociala förändringar som börjar märkas i landet.

Indien är världens folkrikaste land med omkring 1,46 miljarder invånare, efter att år 2023 ha passerat Kina. Enligt FN:s befolkningsprognoser fortsätter befolkningen att växa under de kommande decennierna, men i allt långsammare takt. En topp på runt 1,7 miljarder människor väntas uppnås kring år 2060. Samtidigt är medellivslängden låg, bara 71 år för män och 74 för kvinnor.

kvinnliga småföretagare. En av dem är Seroi. Uppvuxen i en stor familj där allt handlade om att överleva driver hon nu ett mikroföretag.

– Hur många barn jag vill ha? Det räcker mer än väl med de två jag har, absolut! säger hon bestämt när jag frågar.

Utanför det historiska monumentet Adalaj – en fantastisk trappbrunn i staden Ahmedabad med en arkitektur präglad av både islam och hinduism – sliter besökarna sitt hår. Biljettkassan är borttagen. I stället ska allt betalas digitalt genom att man installerar en app, registrerar sig, och

”FÖR TIO ÅR SEDAN KUNDE DET HÄNDA ATT BARN FRÅN DE FATTIGASTE FAMILJERNA PÅ RIKTIGT SVALT IHJÄL, MEN DET SKER INTE LÄNGRE.”

när han är ute och festar med sina kompisar hittar han en baby i baksätet på sin bil. Han bestämmer sig för att adoptera. Nu måste han trotsa sin excentriska familj, adoptionsbyrån och samhällsnormerna för att bli ensamstående pappa.

Omgivningen är dock ytterst tveksam till Gauravs förmåga att hantera en bebis på egen hand. Gauravs mamma köper till och

Varje år föds det 23 miljoner barn i Indien, vilket motsvarar nästan en femtedel av alla födselar globalt. Men antalet minskar och snart är Indien nere på drygt två barn per kvinna.

Även i fattiga delar av Indien vill kvinnor ha allt färre barn. Rajasthan är en av Indiens mest traditionella delstater. Där stöder organisationen Hand in Hand

sedan fyller i allt från vad ens mamma hette som ogift till vilket mobilnummer man har.

Vakten vid entrén är mer än bekant med problemet och agerar mest av allt kundsupport till frustrerade besökare.

Digitalisering står högt på agendan i Indien och det handlar långt ifrån enbart om kodning och de callcenter på distans

Bose Krishnamachari anser att konsten är en viktig del av demokratin.

som Indien har blivit känt för. Själva huvudsyftet är att digitalisera det indiska vardagslivet. Att göra något i Indien utan en smart mobil är i princip omöjligt, och då ska man betänka att ungefär 20 procent av Indiens befolkning fortfarande är analfabeter.

Digitalisering handlar också om kontroll. År 2016 genomförde Indien en valuta-reform där Modis regering med bara några timmars förvarning ogiltigförklarade alla 500- och 1 000-rupiesedlar, som tillsammans utgjorde omkring 86 procent av kontanterna i omlopp. Åtgärden motiverades med att man ville slå mot den svarta ekonomin, men framför allt handlade det om just kontroll.

Under Narendra Modi har kontrollen och övervakningen ökat. Detsamma gäller hatet och hotet mot Indiens muslimska befolkning, samt mot journalister och andra som försöker granska makten.

Indien är fortsatt en formell flerpartidemokrati med regelbundna val, men flera index pekar på en gradvis försämring av demokratiska fri- och rättigheter sedan Modi och hans parti BJP tog makten 2014. Enligt Freedom House klassificeras Indien numera som "delvis fritt", med tydliga ned-

gångar i poäng för yttrandefrihet, minoriteters rättigheter och civilsamhällets handlingsutrymme. Forskarnätverket V-Dem i Sverige går ännu längre och har i sina rapporter beskrivit Indien som en "elektoral autokrati".

Kritik har särskilt riktats mot ökad användning av säkerhets- och antiterror-lagar mot journalister, oppositionella, samt mot inskränkningar i pressfriheten. Modis styre gillar inte heller civilsamhällesorganisationer och internationella organisationer vill man helst stänga ute helt och hållet. Med tanke på att Modi har en betryggande majoritet – om än inte utan koalitionsparter – kan den stingslighet som utmärker hans regering förvåna. Samtidigt finns det även ett annat Indien. Den som öppnar en indisk dagstidning, som alltså ges ut på papper, möter en mängd röster – många kritiska.

Kerala brukar kallas för Indiens Kalifornien, en delstat med en progressiv och avslappnad attityd till det mesta. I Kerala är läs- och skrivkunnigheten i princip hundra procent. Överallt syns hammaren och skäran: delstaten har i många decennier styrts av kommunistpartiet CPI(M).

I den kosmopolitiska staden Kochi, en gång i tiden utskeppningshamn för södra Indiens svarta guld peppar, genomförs vartannat år Asiens största konstbiennial: The Kochi-Muziris Biennale. I besökarantal överträffar den Venedigbiennalen, och temat för 2025–26 är "For the time being". Utspritt över hamnmagasin, banklokaler och gamla palats möter konstnärer från hela världen en publik som normalt inte går på utställningar. Det ordnas workshoppar och seminarier. Samtalen är ständigt pågående.

– Det här är en konstnärsdriven biennial med starkt stöd från delstatsregeringen i Kerala. Kochi är en ideal plats när det gäller sammansmältning av kulturer och religioner. Här har människor från många olika religioner alltid levt nära tillsammans, säger Bose Krishnamachari, konstnär och fram till 2026 ordförande för stiftelsen bakom biennalen.

I ett Indien där intoleransen ökar och den religiösa friheten minskar blir biennalen ett viktigt andningshål. Krishnamachari framhåller att konsten är en viktig del av demokratin, inte minst när friheten ifrågasätts. Ett av syftena med biennalen är också att människor i Indien ska få upp-

leva och ta del av mycket av det som händer i konsten runt om i världen.

– I dag skulle jag inte kalla Indien ett helt demokratiskt land, även om vi har en fantastisk konstitution. Men mycket

något hänt. När Trump hotade Indien med tullvapnet som vedergällning för att landet importerade olja från Ryssland slog Modi bakut. USA:s hårda ton mot migranter fick också många av Indiens techgenier att

är banden starka och inte ens de radikala feminister jag möter kritiserar Ryssland, trots anfallskriget mot Ukraina. Det hela påminner om inställningen i Sydafrika – även där var Ryssland/Sovjetunionen vän-

”I DAG SKULLE JAG INTE KALLA INDIEN ETT HELT DEMOKRATISKT LAND ÄVEN OM VI HAR EN FANTASTISK KONSTITUTION.”

har centraliserats och det är inte bra för Indien. Men det är förstås min privata åsikt, och inte biennalens, tillägger han.

Trump brukar beskrivas som transaktionell – att en deal alltid ska göras – och kanske gäller samma sak för Indiens Modi. Under Trumps första presidentperiod var Modi en nära allierad, men sedan 2025 har

söka sig till andra länder, eller helt enkelt stanna hemma.

I december 2025 besökte Vladimir Putin Indien. Fokus för samtalen var energi, försvar och handel, med särskild tonvikt på fortsatta leveranser av rysk olja, trots västliga sanktioner. Det finns inte många indier som har varit i Ryssland och mängden ryssar i Indien är minimal. Men historiskt

nen som stod på din sida. Och en sådan vän sviker man inte i första taget.

Fast det gäller förstås långt ifrån alla indier. När Ryssland invaderade Ukraina fick Lenin Raghuvanshi nog.

– Jag skrev ett brev till Putin och den ryska ambassaden här. Jag tror faktiskt att de läste det med tanke på vad jag heter, säger han och skrattar.

INDIEN

- Världens största befolkning: 1,46 miljarder.
- Världens fjärde största ekonomi, och världens till ytan sjunde största land.
- **Huvudstad:** New Delhi. Landet består av 28 delstater och 8 unionsterritorier.
- **Statsform:** Parlamentarisk förbundsrepublik med allmänna val och ett tvåkammarparlament.
- **Statschef:** President Droupadi Murmu. Rollen är huvudsakligen ceremoniell.
- **Regeringschef:** Premiärminister Narendra Modi. I valet 2024 fick hans parti BJP 240 av 543 platser i underhuset.
- Det genomsnittliga antalet barn per kvinna har fallit från över sex på 1950-talet till omkring två.
- Andelen som lever i extrem fattigdom (under 2,15 dollar per dag) har sjunkit från 16 procent 2011–12 till 2,3 procent. Över 170 miljoner människor har därmed lyfts ur extrem fattigdom.

► SID 38

CIRKELLEDAREN:**LATINCIRKELN SOM
BARA FORTSÄTTER**

► SID 40

© Jesper Florbrant

KONKRETA TIPS:**PRATA OM POLITISKT
LEDARSKAP**

► SID 40

**MARKNADSFÖR
DIN FÖRENING****HJÄLTINNAN I KYRKBÄNKEN BAKOM MIG**

Hur ser en hjälte egentligen ut, på riktigt nära håll? I våras reste jag till Monrovia, Liberias huvudstad, i Västafrika. Jag har en vän där som gjort till sin livsuppgift att jobba med fred och säkerhet, och jag hade svurit på att hälsa på henne.

För att insupa den lokala kulturen gick vi under påskdagen till kvarterets motsvarighet till Svenska kyrkan, Saint Peters Lutheran Church. Döm om min förvåning när jag, i bänken snett bakom min, ser Leymah Gbowee. I Sverige är hon i bästa fall känd som en av tre mottagare av Nobels fredspris 2011. Överallt i Liberia är hon en hjälte.

Dagen till ära är Leymah Gbowee klädd i helvitt, precis som alla andra på gudstjänsten. Jag blir fullständigt tagen och måste anstränga mig för att inte stirra. Är det så här en hjältinga ser ut? Visst har hon pondus – hon är en stadig kvinna i femtioårsåldern – men kan man se på henne att hon har ett stoppat ett krig? Är kläderna ett tecken? Det var i vita t-tröjor som kvinnorna i hennes fredsörelse demonstrerade mot kriget vid fisk-

marknaden i Monrovia. Med sång och bön. Varje dag.

Det märkliga med Nobelpristagaren Leymah Gbowee är att hon är en helt vanlig socialarbetare, sprungen ur kvinnorörelsen. En sexbarnsmamma som vid tidpunkten för sitt stora fredsarbete var i trettioårsåldern. Vem hade kunnat tro att just hon skulle vara den som bidrog till att landet ändrade riktning?

När man leder en studiecirkel förhindrar man måhända inte krig, men kanske kan man bidra till att ett land – Sverige – ändrar riktning?

När vi nu träder in i valåret fortsätter jag att inspireras av Leymah Gbowees svenska motsvarigheter – personer som kanske inte har jättemycket tid eller energi över, men som ändå drar sitt strå till stacken. När andra drabbas av Netflixpassiviteten, så tar de bussen eller bilen till föreningsträffen. När det är enklare att vara hemma och skrolla under filten, så väljer de bort sin egen bekvämlighet för att göra något viktigt för sig själva och för andra. Som att vara cirkelledare.

Förutsättningarna för att

vara en hjälte, om än bara i det lilla, är aldrig perfekta. Man får jobba med det man har. Även om svenska cirkelhjältar inte alltid avslutar krig, så stärker de personer som vill påverka. Cirkeln kan ge människor hopp om en ny politisk riktning – något vi verkligen skulle behöva under det här året. Kanske bidrar en cirkelledare någonstans till att bilda en framtida Leymah Gbowee.

SILVIA KAKEMBO,
vice vd på Arenagruppen

LÄSTIPS:

• *Tillsammans är vi starka: hur systerskap, bön och sexvägran förändrade en nation i krig* av Leymah Gbowee (Forum).

© Charles Ludvig

CIRKELLEDALEN

TÄNK OCH TALA OM ROMARRIKET — PÅ LATIN!

ANDREAS DAHLBERG är en av få personer i Sverige som faktiskt kan tala latin. Hans ABF-grupp av trogna latinstudenter är nu inne på sitt åttonde år. Men själv är han långt ifrån nidsbilden av den stränge latinläraren.

TEXT KARIN ELFVING FOTO EMIL MALMBORG

Tisdagskväll med "Latin i Malmö termin 15". Fyra män har i åtta år setts varje vecka för att ta sig an ett språk som inte har talats allmänt på 1 500 år – och som betraktas som mycket svårt.

Cirkelledaren Andreas Dahlberg är en av få i Sverige som faktiskt kan tala latin. Han förstår andra "latinisters" presentationer och när den katolska församlingen håller bön på latin.

– Men jättarna som Caesar är svåra att

skönhetsläsa, då plockar jag fram ord-boken.

När Andreas började med studiecirkel i latin upptäckte han att deltagarna, till skillnad från i andra språk, inte slutade efter ett tag. I dag lär han ut latin nästan tio timmar per vecka. För honom har det en personlig koppling.

– Min mamma är från Italien och latinet blir då inte bara ett mystiskt dödt språk. Att lära ut förfädernas språk och

kultur till "ursvenskar" är den kanske största kicken för en andra generationens invandrare. Och det är ett sätt att tacka för modersmålsundervisningen i italienska.

Det var under gymnasietiden som Andreas på egen hand började studera latin.

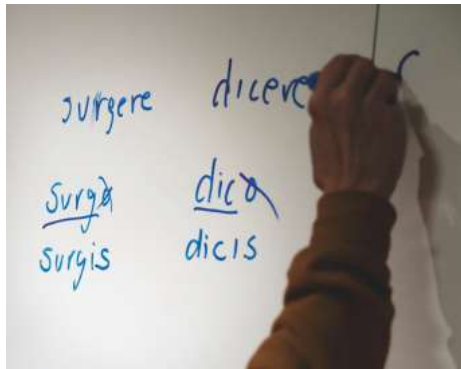
– Som humanist ville jag lära mig humanioras motsvarighet till naturvetenskapernas matematik.

Varje sommar reser han till ett veckolångt latinseminarium i Avignon – "påvarnas stad" – där det från frukost till kvällsmat talas latin.

– En gång träffade jag en ung man som kanske hade blivit dittvingad av sina föräldrar. Han sa förvånat: "Är du latinlärare?"

– Jag har flera grupper i latin, men denna är gladast, säger Andreas Dahlberg om de trogna deltagarna i ABF-cirkeln "Latin i Malmö termin 15".

► ANDREAS DAHLGREN

Ålder: 62 år.

Gör: Modersmållärare i italienska, cirkelledare i latin och italienska.

Familj: Ensamstående.

Du är ju så snäll!", berättar Andreas och skrattar.

Han tror att myten om den stränge latinläraren – odlad i filmen *Hets* från 1944 – är kopplad till synen på latin som ett dött studieobjekt.

– Därför finns en tendens att bli fasci-

deltagare tror Andreas är kopplat till det särskilt starka engagemanget. 45 minuter innan varje träff ses de andra tre för att förbereda sig. De beskriver latinet som "en vandring".

– Målet är inte att komma någon speciell stans. Vägen är det intressanta, säger

”MÅLET ÄR INTE ATT KOMMA NÅGON SPECIELL STANS. VÄGEN ÄR DET INTRESSANTA.”

nerad av hur man skulle kunna uttrycka sig så komplicerat som möjligt. Det tar lätt död på glädjen och modet att våga säga något.

Eftersom kulturen och livsstilen i de texter som cirkeln studerar skiljer sig från dagens behöver Andreas ofta ta till ovanliga och ålderdomliga svenska begrepp. Ibland kommer de andra med förklarande ord som han inte har hört. På så sätt fördjupas även svenskan.

Att cirkeln får fortsätta trots endast fyra

Roger Mårtensson, som har följt med Andreas till Avignon.

Vad är svårast?

– Allt. Latin är ju grammatik. Är man inte pigg på det ska man göra något annat.

Men att latin skulle vara ett helt dött språk håller Andreas inte med om.

– Det finns vissa sammanhang där det talas och katolska kyrkan fortsätter att ge ut rundskrivelser på latin. Överallt annars pågår en kräftgång, men man kan ha roligt så länge det varar. Jag har träffat många goda vänner via latinet. 📍

MIN LEDARSTIL

- Min pedagogik är kopplad till det fantastiska studiematerial som jag har fått tillgång till genom en av mina deltagare. Det är i sin helhet skrivet på latin med grammatikgenomgången som pricken över i. Till skillnad från det traditionella sättet att försöka banka in så mycket grammatik och glosor som möjligt de första åren är min förhoppning att deltagarna efter att ha gått igenom de 55 kapitlen – det tar ungefär femton år för en studiecirkel med min metod – kan skönhetsläsa på latin utan ord- eller grammatikbok.

- Texterna handlar om vardagsliv i en romersk familj som vi lär känna. Det blir en följetong och deltagarna ser fram emot nästa kapitel. Jag översätter det textstycke som skulle förberedas till lektionen och går sedan igenom anteckningar och glosor till nästa.

- Vi pratar inte så mycket latin men jag avslutar varje kapitel med att deltagare ett ställer frågor till deltagare två som ställer frågor till den tredje och så vidare. De har en vecka på sig att förbereda svaren. Min förhoppning är att det ska bli en kärna till konversation.

- Cirkeln ska inte gå snabbare fram än att den som har svårast kan hinna med. Även om vissa duktiga blir lite otåliga.

- Jag avslutar terminen med en social träff. Har vi tur finns det ett museum med en romersk avdelning som vi inte har avverkat. Eller så kan vi besöka S:t Petri kyrka i Malmö där det finns gott om latinska inskriptioner. Annars går vi till en pizzeria eller har knytis och tittar på en film om romarriket.

KARIN ELFVING

CHECKLISTAN

© Jesper Florbrant

SÅ PRATAR NI POLITISKT LEDARSKAP I CIRKELN

MARIA FABRICIUS är statsvetare och rektor för *Höj rösten*, en parti-politiskt obunden stiftelse som vill hjälpa fler att påverka politiskt genom att ta klivet in i partipolitiken. Så här i början av valåret 2026 tipsar hon *Fönstrets* läsare om olika sätt att lyfta in politiskt ledarskap i era cirklar.

- ☒ Bjud in till samtal om politik utifrån gruppens intressen. Vilket politikområde kan vara mest relevant att lyfta?
- ☒ Ge deltagarna möjlighet att utforska sig som politiska ledare. Hur kan de bidra med samhällsförändring? Ge också möjlighet att utforska partipolitisk tillhörighet utifrån dagens politiska partier.
- ☒ Formulera politiska åsikter kring hjärtefrågor. Låt deltagarna öva i att ta fram politiska förslag utifrån cirkelns tema.
- ☒ Att debattera är ett viktigt politiskt hantverk. Hitta två till tre aktuella sakpolitiska frågor att diskutera. Deltagarna tilldelas olika ställningstaganden för och emot och tränar att debattera.
- ☒ Träna på att hålla brandtal om en politisk fråga som är specifikt viktig. Talet är viktigt för att mobilisera engagemang och kraft.
- ☒ Om intresset fördjupas, undersök tillsammans hur beslutsfattarprocesser fungerar. Var behöver man som ledare befinna sig om man vill vara i de rum där beslut fattas?

KARIN ELFVING

SÅ GÖR JAG!

► CAMILLA BERGVALL

Ålder: 36 år.

Bor: Malmö.

Gör: Cirkelledare i marknadsföring för föreningar.

© Privat

MARKNADSFÖR DIN FÖRENING

Hur lägger du upp cirkeln?

– Varje träff har ett tema. Vi börjar med sociala medier eftersom flest är intresserade av det. Sedan tar vi upp nyhetsbrev, storytelling och bilder och filmer. Sista träffen är öppen för sådant som dyker upp.

Hur arbetar du?

– Till varje träff har jag med ett underlag – en rapport, en guide eller en handbok. Sedan diskuterar vi utifrån föreningarna och deras förutsättningar. Varje gång har vi någon liten övning.

Vad kan det vara?

– Inom storytelling kommer vi att testa att skriva om en informativ text till en berättelse. Det handlar om att få folk att känna och bli berörda av vad föreningen gör.

Vad är speciellt med marknadsföring inom ideell sektor?

– Det gäller att ha en plan på förhand och anpassa sig till sina resurser i stället för att försöka göra allt som ett stort företag. Att engagera folk till ideell sektor handlar om att fokusera på vad föreningen vill uppnå och att vara kreativ. Kanske kan en kul aktivitet locka till årsmöten till exempel.

Vad tar du upp gällande sociala medier?

– Att inte ha för stor tilltro till att hitta nya medlemmar där, även om det alltid är värt att testa. Sociala medier är oberäkneligt och det är svårt att nå ut. Algoritmerna premierar dem som betalar.

KARIN ELFVING

LÄSTIPS

FÖRDJUPNING OM PEDAGOGIK!

Organisationspedagogik handlar om pedagogik utanför skolans värld i sammanhang där människor organiserar sig. Det kan till exempel handla om utveckling och lärande inom civilsamhälle och kreativa projekt. Det får vi lära oss i den utmärkta översikten *Organisationspedagogik* (Studentlitteratur, 2026) som ger kunskap om teori om lärande, ledarskap och samspel. Du får också olika perspektiv på tillämpning och ett kapitel berör särskilt civilsamhällets föreningsliv. KE

LYSSNINGSTIPS

FÖR DIG SOM BEHÖVER FOKUS!

Hur skapar man fokus och tid för det viktiga och meningsfulla – som att hålla i en studiecirkel? Det får du veta mer om i den nystartade podden *Fokustid*. Oskar Eklind titulerar sig "fokus-PT". David Larsson Heidenblad är historieforskare och författare, bland annat till boken *Ta din tid – gör mindre men bättre* (Volante, 2023). Tillsammans sänder de avsnitt varannan vecka under hela våren på teman som "Så skriver du en bok" och "Så säger du nej". KE

det här väljer vi i vår

► SID 42

© Shutterstock

BOKLISTAN:
GRÖNLAND
GENOM TUSEN ÅR

► SID 44

© Rickard L. Eriksson

FÖRFATTARMÖTE:
JONAS KARLSSON

► SID 46

SJU SKÄL ATT LÄSA:
ELSIE JOHANSSON

PUTIN I STALINS LÅNGA SKUGGA

Sovjetunionens siste ledare var Michail Gorbatsjov. Själv ättling till fångar i Gulag var det han som satte punkt för lägersystemet. Senare öppnades det igen, av dagens ryske president Vladimir Putin, en gång agent i KGB.

Medan företrädarna försökte göra upp med det sovjetiska arvet, fånglägren och Stalintidens terror vill president Putin försköna det. Förra året lät han Moskväs tunnelbana sätta upp en stor relief av Josef Stalin på Taganskastationen, omgiven av glada barn. Den invigdes 1950 men monterades ned under 1960-talets politiska tövåder. Nu passar den igen. Putin har valt att spegla sig i porträttet av Stalin, en av historiens värsta massmördare. Men Stalins tid var en rysk storhetstid, enligt Putins logik.

I dag är det förbjudet att ställa kritiska frågor både till den ryska samtiden och historien. De som tordes sitta i fångelse eller har emigrerat. En av dem är Sergej Lebedev, länge en av Rysslands mest populära författare. I dag bor han i Berlin.

Lebedev slog igenom stort efter 2010, med thrillern *Debutant*. Det var namnet på ett gräsligt gift, som den ryska säkerhetstjänsten lade i fiendens tekoppar, utomlands och på hemmaplan. Lebedevs bok kom ut innan det blivit känt att

Putin och verklighetens FSB förgiftade folk i stor skala.

Lebedevs tema är Rysslands våldsamma historia. I romanen *Augustimänniskor* rullar en tågagn med döda genom det ryska 1900-talet. År 1921 är den fylld av lemlästade rödgardister, på 1930-talet av lägerfångar som frusit ihjäl. Andra världskriget staplar sina lik. Vagnen går från Afghanistan och Tjetjenien, och i vår tid fylls den av stupade soldater – och civila döda – från Mariupol och Cherson i Ukraina. Är det samma vagn, frågar sig författaren?

Otäck är den våldsamma vardagen. Som när inbördeskrigets föräldralösa barn, i brist på vapen rånar godtrogna med hjälp av löss i tändsticksaskar. Det räcker att hota med asken, för alla vet att blodtörstiga löss är vapen vassare än knivar. Lusterror blev en vanlig form av tortyr i Stalins fångelser.

Arvet från Stalin ekar än. Lebedevs senaste roman, *Vita damen*, utspelar sig i Donbass, fem dagar under 2014. Regionen Donbass – Donetsk och Luhansk – är Ukrainas gruvområde. Allt viktigt i romanen sker under jord.

Gruvorna har alltid ruvat på hemligheter. Mellan stöttorna ligger liken av döda gruvarbetare, många blev offer för femårsplanerna. I djupet vilar liken av tusentals judar, avrättade under den tyska oku-

pationen 1941. Sovjetmakten avslöjade inget, utan täckte över de döda med betong.

Gruvans innehåll är Lebedevs stora metafor som han vider och vänder på. Tesen påminner om historikern Timothy Snyders studier om den svarta och röda jorden i Ukraina, där Hitlers och Stalins brott sammanföll. Diktatorerna rent av underlättade mordandet för varandra, under svältkatastrofer mot ukrainska bönder och Förtintelsen av regionens judar.

I dagens propagandaklimat, där Ryssland ihärdigt sprider myten om att Ukraina domineras av "fascister", är Lebedevs hållning förstas mycket provocerande för ryska makthavare. **■**

LÄSTIPS: *Augustimänniskor* och *Vita damen* av Sergej Lebedev (Ersatz förlag).

© Per Nordlund/GU

ULRIKA KNUTSON

Kulturjournalist som har guidat *Fönstrets* läsare i kulturens värld sedan 2006.

KLASSIKERLISTAN

Kolonin som började tala själv

– GRÖNLANDS LITTERÄRA RESA GENOM TUSEN ÅR

Från isländska sagor och danska missionärer till dagens grönländska stjärnförfattare – högaktuella Grönland har länge varit en plats där litteratur, historia och politik möts. *Fönstrets* klassikerlista följer spåren genom tusen år av texter om världens största ö, från vikingatid till samtida romaner om kolonialism, identitet och kärlek.

AV ULRIKA KNUTSON FOTO SHUTTERSTOCK

Grönland har fångslat skandinaviska författare i mer än tusen år, men det är först på senare tid som inhemska författare har slagit igenom utomlands. Att Niviaq Korneliussens *Blomsterdalen* fick Nordiska rådets litteraturpris 2021 var ett genombrott. Även hennes roman *Homo sapienne* nominerades till priset några år tidigare.

Historiskt är det danska röster som,

med några viktiga undantag, har förmedlat både inuiternas och danskarnas syn på ön. Först på plan var annars ett folk som dog ut för nästan tretusen år sedan. De första inbyggarna var varken inuiter från Nordamerika eller danskar från Island, utan härstammade från Sibirien. Tala inte om det för Vladimir Putin – då kommer han sättande i Donald Trumps fotspår och hävdar sin rätt till Grönland.

Danmarks och Grönlands moderna historia är tätt sammanvävd, åtminstone sedan 1700-talet, då danska missionärer reste till ön. Då inleddes en dramatisk epok, som rymmer mycket våld och övergrepp. Danskspråkiga författare har bidragit till att sprida ljus över en mörk historia, även om mycket återstår att utforska.

► **ERIK RÖDES SAGA**, ca 1260.

På 900-talet seglade Erik Röde från Island till Grönland. Han fann rester av urgamla boplatser, men inga människor. Hans koloni blomstrade i flera hundra år. Som flest var nybyggarna 5 000, delade på 600 gårdar och fem kyrkor. Klimatet var mildt och kor och getter betade glatt. Jakten på säl och valross var lönsam, kolonisterna kunde expandera. Erik Rödes son Leif Eriksson for västerut och upptäckte Vinland, dagens Nordamerika. Om detta berättas i de isländska sagorna *Erik Rödes saga* och *Grönlänningarna*.

► **Paul Egede: GRÖNLÄNSK-DANSK-LATINSK ORDBOK**, 1750.

Paul var missionär och språkforskare, som också översatte *Nya testamentet* till grönländska, och gav ut en grönländsk psalmbok. Hans far, prästen Hans Egede, var förste missionär på ön. Grunden var ett missförstånd. Egede hade läst om Erik Röde och vikingarna på Grönland, och ville frälsa dem. De var ju katoliker! En styggelse för en dansk lutheran. När Egede och hans stora familj anlände till ön var alla vikingar döda sedan medeltiden. Men grönländarna tog vänligt emot – och lät sig döpas.

► **Hinrich Rink och Aron från Kangeq: ESKIMOISKE EVENTYR OCH SAGN**, 1866.

Rink var dansk geograf som blev kunglig inspektör för södra Grönland. Han skrev flera böcker om inuiternas liv. *Eskimoiske eventyr och sagn* gavs först ut under titeln *Kaladlit okalluktualiait*. Rink samarbetade med en lokal konstnär, Aron från Kangeq. Denne hade samlat in sagorna, och hans fantastiska illustrationer har gjort boken till en klassiker och raritet. Hans träsnitt fångar både vardag och myt, kajakfärder, valrossjakt, sälprinsessor, magiska djur och mannen som for till månen.

► **Fridtjof Nansen: PÅ SKIDOR ÖVER GRÖNLAND**, 1890.

Fridtjof Nansen är Norges störste folkhjärte och det säger inte lite. Ett helgon, än i dag. Han var upptäcktsresande, idrottare, fredsmäklare. För sitt arbete med krigsfångar och flyktingar fick han Nobels fredspris 1922. Han var först i världen på skidor över Grönland. Om denna bedrift skrev han en bok, en *bestseller*, förstås. Han skrev också om inuiternas liv, där han närmar sig en

modern kritik av den danska kolonialismen. Nansen pekar på att många inuiter farit illa under danskarnas valde.

► **Ingrid Vang Nyman: MÄNNISKORNAS LAND**, 1967.

Tecknaren Ingrid Vang Nyman är världsberömd för att ha gett personlighet åt Pippi Långstrump och andra av Astrid Lindgrens gestalter. Vang Nyman var danska, och sedan barndomen fascinerad av Grönland. Man kan se att Pippi själv och flera av Vang Nymans figurer har fått vissa grönländska drag. Bland konstnärns efterlämnade verk fanns en serie teckningar från Grönland, som gavs ut i bokform 1967. Där kan man ana inspiration från den inuitiske konstnären Aron från Kangeq och hans träsnitt.

► **Peter Høeg: FRÖKEN SMILLAS KÄNSLA FÖR SNÖ**, 1992.

Fröken Smilla skrällde öronbedövande i den skandinaviska litteraturen. Med sin tuffa, androgyna och lite mystiska stil blev hon en förebild, inte minst för Lisbeth Salander. 37-åriga Smilla Qaavigaaq Jaspersen bor i en betongförrort till Köpenhamn. Hennes far är dansk och hennes mor från Grönland. Peter Høegs roman blandar rafflande thriller med analytisk finlitteratur. Den är lækker och läskig och allting på "post": postmodern och postkolonial. Smilla blev startskottet för *Nordic noir*.

► **Kim Leine: PROFETERNA VID EVIGHETSFJORDEN**, 2012.

Den dansk-norske författaren Kim Leine har skrivit flera uppmärksammade romaner om Grönland. En av profeterna som kämpar vid Evighetsfjorden i slutet av 1700-talet är den danske prästen Morten Falck. Han är både varmt kristen och vän av upplysningens förnuft och framtidstro. Men när upplysningens ideal prövas i praktiken blir det inte lätt för Morten. Även inuiterna vill pröva frihetens vingar. Romanen belönades med Nordiska rådets litteraturpris.

► **Iben Mondrup: TABITA**, 2020.

Iben Mondrup är en dansk författare som tillbringade sin barndom på Grönland. Hennes roman *Tabita* har väckt stor uppmärksamhet. Där skildrar hon Danmarks parallell till Australiens adoptionsskandaler på 1960-talet. Även danska par adopterade inuitiska barn, en del barn bortfördes mot föräldrarnas vilja. Mondrup väjer inte för övergreppen, men tecknar ingen enkel bild av den tragiska historien. Hon följer både barnen Tabita och Virus, deras biologiska mor och deras adoptivföräldrar med medkänsla.

► **Morten Hesseldahl: MÖRKRET UNDER ISEN**, 2023.

Även om Donald Trump glunkade om Grönland redan för några år sedan känns Morten Hesseldahls politiska thriller kusligt aktuell. Klimatförändringarna töar upp ett gammalt mysterium ur den grönländska isen. Här störtade ett amerikanskt bombplan 1968, med fyra kärnladdningar ombord. Huvudpersonen Pipaluk är en danskgrönländsk Natosoldat, en tuff antihjärte, som ärvt flera drag av Peter Høegs fröken Smilla. Runt henne väver Hesseldahl en spännande story som också belyser dagens politiska dramatiker.

► **Niviaq Korneliussen: BLOMSTERDALEN**, 2023.

"45. Kvinna. 38 år. Hängning." Så inleds ett kapitel i *Blomsterdalen*, som belyser två av Grönlands sociala problem: alkoholismen är utbredd och självmordsfrekvensen hög. Korneliussen är ett av Grönlands litterära stjärnskott, som inte väjer för provocativa ämnen. Hon möter dem med sorg och saklighet, poesi och blixtrande humor. Detta är också en roman om en lycklig lesbisk förälskelse. När *Blomsterdalen* fick Nordiska rådets litteraturpris gick det till Grönland för första gången.

**”MÅLET ÄR ATT SKRIVA
OM INGENTING”**

— MÖT SKÅDESPELAREN SOM FLYR TILL SKRIVBORDET

JONAS KARLSSON är en av Sveriges mest kända skådespelare. Men han är också författare med en särskild förkärlek till novellformatet. I vår kommer hans åttonde bok *Ditt nya stjärntecken*.

AV KARIN ELFVING FOTO RICKARD L. ERIKSSON

► JONAS KARLSSON

Ålder: 54 år.

Gör: Skådespelare och författare.

Familj: Fru och tre barn.

Utmärkelser i urval: Två guldbaggar (2004 och 2021), tre nomineringar (skådespelare), Ludvig Nordström-priset 2018 (novellförfattare).

Tips: I vår spelar Jonas Karlsson filosofen Friedrich Nietzsche i en monolog på Folkoperan i Stockholm. Den 25 mars samtalar han om sin nya novellsamling på Kulturhuset i Stockholm.

– Målet är att skriva om ingenting. I det fallet har jag återigen misslyckats! säger Jonas Karlsson och skrattar.

I novellsamlingen *Ditt nya stjärntecken* (Wahlström & Widstrand, 2026) som kommer ut i mars händer det ofta väldigt lite i den yttre världen. Men det inre skendet kan vara desto större.

– Ingen av mina noveller handlar om livsavgörande händelser, utan om alla de andra dagarna. I vardagen finns en massa falluckor och möjligheter. Det är dem jag är ute efter.

En symtomatisk novell av Jonas Karlsson är *Dagboken* i vilken huvudpersonen Sander brottas med vad som är tillräckligt vanligt när han ska skriva dagbok om sin vardag till Nordiska museet. Det blir till slut inget inskickat, men: "För varje rad han skrev öppnade sig ett rum inåt. Ett rum som bara blev större och större."

– Det är ett mål jag har. Jag börjar i en ända och när jag slutar har nästan inget hänt. Fast allt har hänt. Det är status quo och ändå går man ut lite som en annan människa.

I sina noveller tar Jonas Karlsson med humor upp de absurditeter som kan uppstå i vardagen, som när deltagare i en bokklubb börjar använda AI-tjänster för att verka lite extra smarta i analysen av

klassikerna. Eller när någon observerar sina medresenärer lite väl ingående. Men kanske – eller inte – har den äldre kvinnan med den spektakulära hatten på tåget mellan Umeå och Stockholm stulit och ätit upp en leverpastejsmörgås.

– Jag känner när det händer något. När jag börjar se bilder eller människor framför mig, säger Jonas Karlsson och berättar att han aldrig tänker ut sina berättelser i förväg utan går på infall för att se vad nästa mening leder till.

– Jag har hundratals börjor!

Inspiration hittar han genom att – liksom flera av huvudpersonerna – observera och tjuvlyssna till sin omgivning.

– Det ingår väl i min grundläggning. Det kan vara dialoger eller menings-

läge har Jonas Karlsson brottats med meningen i att skådespela och skriva om "nästan ingenting".

– Men jag har landat i att det kanske är viktigare än någonsin, för vi behöver upprätthålla något slags normal värld. Jag vill ge vardagslivet plats, det är ju där vi tillbringar absolut mest av vår tid. Det är ju också vardagslivet vi vill kunna leva.

Jonas Karlsson skriver aldrig autofiktivt, även om han ser mycket av sig själv.

– Nästan alla personerna i den nya boken är jag, på ett eller annat sätt. De kommer ju ur mig.

Och novellformatet, det återkommer han ständigt till.

– Jag gillar tanken på att det kan bli vad

"I VARDAGEN FINNS EN MASSA FALLUCKOR OCH MÖJLIGHETER. DET ÄR DEM JAG ÄR UTE EFTER."

utbyten när jag känner att "hur blev det så här, att de sa så?". Otroligt spännande!

För att idéer ska poppa upp krävs det också att han "går in i ett annat tillstånd".

– Jag måste vara ledig. Och när det är för mycket omkring mig går det inte att skriva. Allt tappar sin betydelse. De här telefonerna – det är som att inget blir något värt till slut.

Hans tillvaro är ständigt i växelverkan mellan det introverta och ensliga skrivandet, och det kollektiva skådespeleriet. Och det är välgörande.

– Inom tv, film och teater måste man ständigt anpassa sig och har aldrig sista ordet. Då är det otroligt bra att i perioder få sitta för sig själv och bestämma allt. Men efter ett tag i ensamhet börjar jag tänka att det vore trevligt att vara med andra och ha någon som säger åt mig vad jag ska göra.

I det senaste årets omvälvande världs-

som helst. En sida eller hundra, jag vet inte. Och det kan få sticka i väg. Varken jag som författare eller läsaren vet vad som ska hända. Det är inbyggt i det korta formatet och det tycker jag är väldigt roligt.

Dessutom, säger han, är det hans temperament.

– Jag intresserar mig nästan alltid för det begränsade skeendet, den koncentrerade ytan.

Hur förhåller han sig då till novellens klassiska "skruv" på slutet? Jonas ler igenkännande.

– Det är svårt att undvika det där sista lilla ... och det kanske man inte ska. Men jag kämpar ändå med att framöver försöka göra avsteg från det.

Målet i nästa bok är följaktligen att skriva om ännu mindre.

– De här berättelserna är ju ändå någonting. Jag vill skriva om det som nästan inte är något alls. Dit har jag en bit kvar. 📖

SJU SKÄL ATT LÄSA ...

ELSIE JOHANSSON

© Torgny Karnstedt

Elsie Johansson (1931–2025).

1 Därför att hon skrev litteraturhistoria. De flesta författare gör aldrig det. De lägger sig i färdiga fåror, som efterklangsdiktare, och det är helt okej. Men Elsie Johansson, född i Vendel 1931, var inte efterklang. Hon satte själv storklockan i rörelse. Inom en tradition, visst, men hon fick den att ljuda på nytt.

2 Därför att med böckerna om Tåpelles Nancy: *Glasfågla* (1997), *Mosippan* (1998), *Nancy* (2001), skrev Elsie det kapitel som saknats i den svenska proletärromanen, i dialog med Jan Fridegård och Ivar Lo-Johansson. Trilogin hade inte kunnat skrivas före det moderna feministiska genombrottet och insikten att kvinnor alltid har varit subjekt i sina egna liv.

3 Därför att hon debuterade 1979 med diktsamlingen *Brorsan hade en vevgrammofon*. Redan här avtecknar sig Nancys uppländska landskap med lärkrar, savande diken och grovarbetaren Tåpelles fallfärdiga stuga.

4 Därför att hon fick sitt genombrott 1984 med den fascinerande – och otäcka – romanen *Kvinnan som mötte en hund*. Hemmadottern Veras tillvaro rämnar när modern dör. Behövd av ingen, sedd av ingen. En bok om ensamhet och stark, oförlöst sexualitet.

5 Därför att hon har ett unikt poetiskt språk. Smällröda nypon lyser, man ligger och vrider sig i kammarmörkret, med oron slingrande i magen. Sentimental blir hon aldrig, men ofta hänförd. Orden rusar henne till mötes, som *girt solskén*. Vad ska man kalla ett snett, svalt och klart solskén i oktober? Girt, förstås.

6 Därför att utvecklingsromanen *Nancy* också är en klassisk Uppsalaskildring. Detta är budningens, dassnycklarnas och grändernas Uppsala. Inte en studentmössa så långt ögat når. En gång vågar sig Nancy upp till läroverket, men känner att lektorerna aldrig skulle godkänna hennes engelska uttal. Hon dryper av.

7 Därför att hon skrivit fantastiskt om åldrade kvinnor. Vid 71 blir Maliss änka, med en intensiv längtan efter att bli "någons Du" på allvar. *Sin ensamma kropp* är en roman om hur män och kvinnor talat förbi varandra i sekel men inte slutat hoppas. Kanske kan alla "slashasar, fyllskallar, horbockar, fjantar, hängarslen, drönare och rävar" ändå bli som folk till slut?

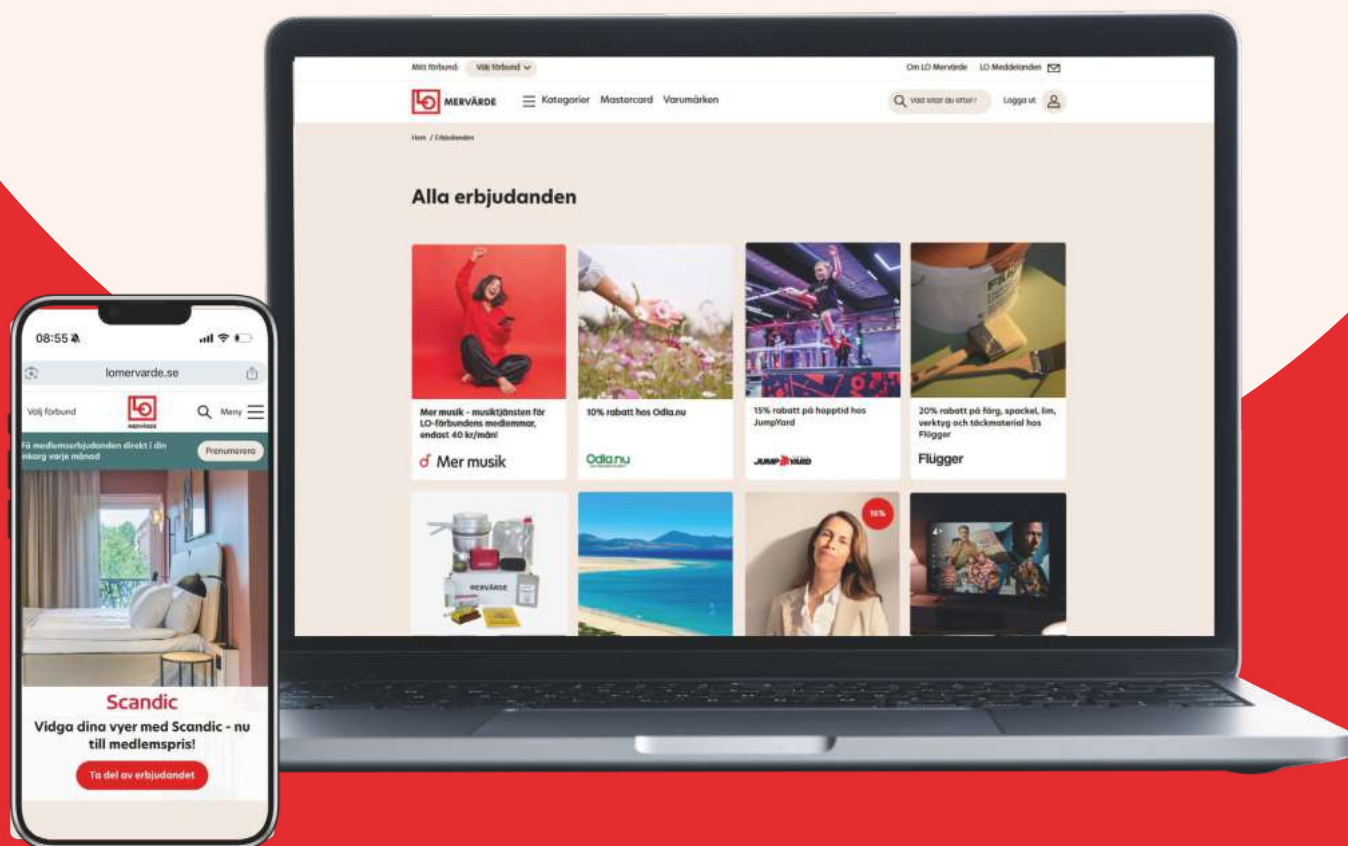
• Om ni bara ska läsa en bok av Elsie Johansson får det bli *Mosippan* från 1998.

MERVÄRDE

LOMERVÄRDE.SE

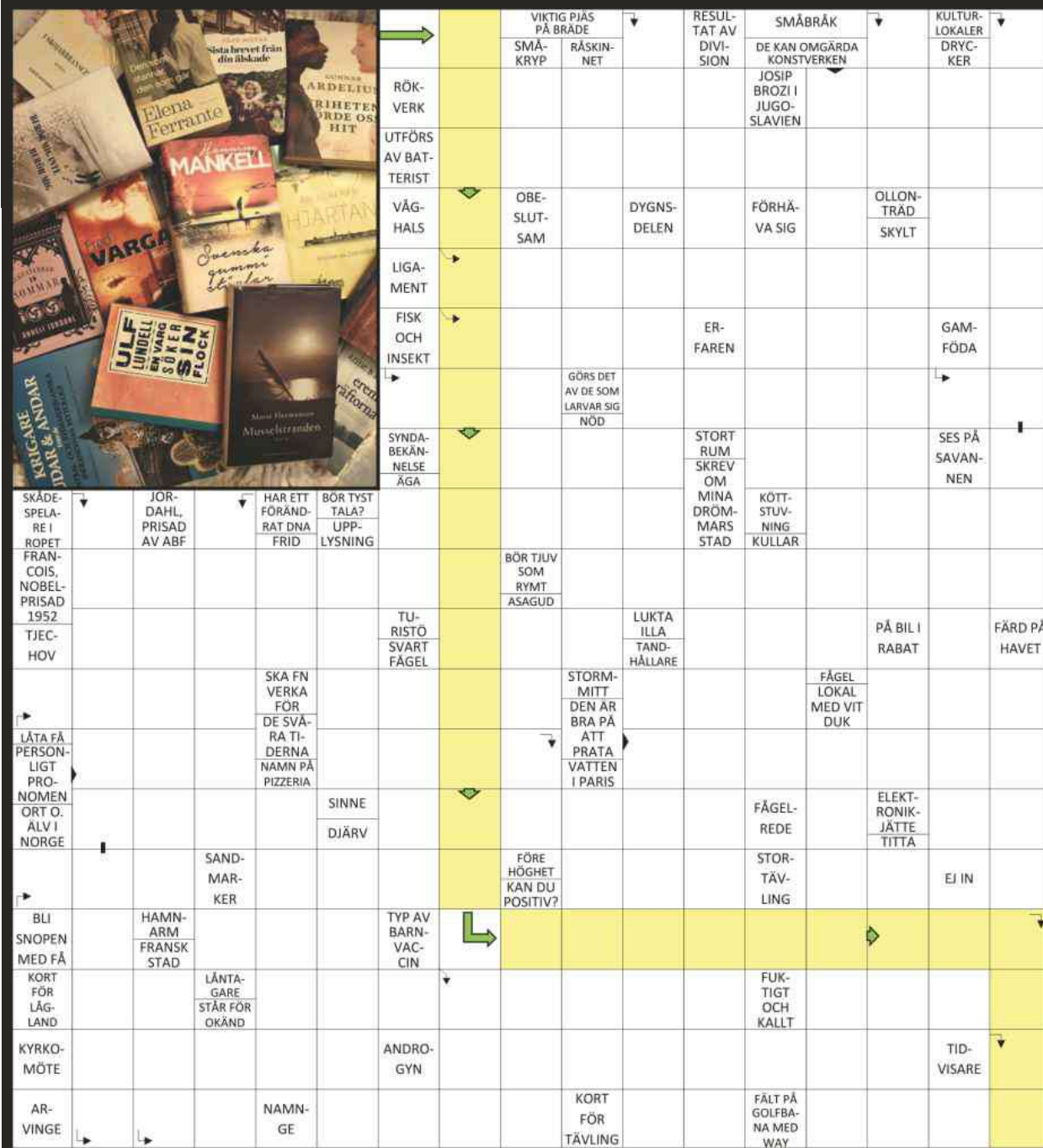
- adressen som gör skillnad i vardagen.

LOMervärde.se är den enda adressen du behöver komma ihåg. Här samlas ditt LO-förbunds förmåner på ett ställe. Ta del av förmåner som gör skillnad i vardagen - och som kan ge mer kvar i plånboken.

lomervärde.se

The crossword puzzle grid is filled with various clues and book covers. The clues are as follows:

- Across:**
 - 1: SKÅDESPELARE I ROPET FRANCOIS, NOBELPRISAD 1952
 - 4: LÅTA FÅ PERSONLIGT PRO-NOMEN ORT O. ALV I NORGE
 - 7: BLI SNOPEN MED FÅ
 - 8: KORT FÖR LÅGLAND
 - 9: KYRKOMÖTE
 - 10: ARVINGE
 - 11: JOR-DAHL, PRISAD AV ABF
 - 12: SAND-MARKER
 - 13: HAMN-ARM FRANSK STAD
 - 14: LÅNTAGARE STÅR FÖR OKÄND
 - 15: NAMN-GE
 - 16: HÄR ETT FÖRÄNDRAT DNA FRID
 - 17: SKA FN VERKA FÖR DE SVARA TIDERNAMN PÅ PIZZERIA
 - 18: BÖR TYST TALA? UPPLYSNING
 - 19: SINNE DJÄRV
 - 20: TYP AV BARNVACCIN
 - 21: ANDROGYN
 - 22: KORT FÖR TÄVLING
 - 23: FÖRE HÖGHET KAN DU POSITIV?
 - 24: FÖR TILUV SOM RYMT ASAGUD
 - 25: LUKTA ILLA TANDHÄLLARE
 - 26: STORMMITT DEN ÄR BRA PÅ ATT PRATA VATTEN I PARIS
 - 27: FÅGELREDE
 - 28: STORTÄVLING
 - 29: FUKTIGT OCH KALLT
 - 30: FÄLT PÅ GOLFBANNA MED WAY
 - 31: FÄRD PÅ HAVET
 - 32: SES PÅ SAVANNEN
 - 33: KÖTTSTUVNING KULLAR
 - 34: FÅGEL LOKAL MED VIT DUK
 - 35: ELEKTRONIKJÄTTE TITTA
 - 36: EJ IN
 - 37: TIDVISARE
- Down:**
 - 1: RÖKVERK
 - 2: UTFÖRS AV BATTERIST
 - 3: VÅGHALS
 - 5: LIGA-MENT
 - 6: FISK OCH INSEKT
 - 10: SYNDBEKÄNNELSE ÄGA
 - 11: SKÅDESPELARE I ROPET FRANCOIS, NOBELPRISAD 1952
 - 12: SAND-MARKER
 - 13: HAMN-ARM FRANSK STAD
 - 14: LÅNTAGARE STÅR FÖR OKÄND
 - 15: NAMN-GE
 - 16: HÄR ETT FÖRÄNDRAT DNA FRID
 - 17: SKA FN VERKA FÖR DE SVARA TIDERNAMN PÅ PIZZERIA
 - 18: BÖR TYST TALA? UPPLYSNING
 - 19: SINNE DJÄRV
 - 20: TYP AV BARNVACCIN
 - 21: ANDROGYN
 - 22: KORT FÖR TÄVLING
 - 23: FÖRE HÖGHET KAN DU POSITIV?
 - 24: FÖR TILUV SOM RYMT ASAGUD
 - 25: LUKTA ILLA TANDHÄLLARE
 - 26: STORMMITT DEN ÄR BRA PÅ ATT PRATA VATTEN I PARIS
 - 27: FÅGELREDE
 - 28: STORTÄVLING
 - 29: FUKTIGT OCH KALLT
 - 30: FÄLT PÅ GOLFBANNA MED WAY
 - 31: FÄRD PÅ HAVET
 - 32: SES PÅ SAVANNEN
 - 33: KÖTTSTUVNING KULLAR
 - 34: FÅGEL LOKAL MED VIT DUK
 - 35: ELEKTRONIKJÄTTE TITTA
 - 36: EJ IN
 - 37: TIDVISARE

KONSTRUKTÖR: LEIF JOHANSSON

Skicka lösningen till: Kryss 1, Fönstret, Box 522, 101 30 Stockholm.

Vi vill ha lösningen senast den 13 april.

Vi drar tre vinnare som får den nya boken *Mjuk makt: kultur och propaganda i den nya världsordningen* (Volante) av Fönstrets krönikör Martin Gelin!

Namn

E-postadress:

Adress

Postnummer Postadress

Lösningen och vinnare till Kryss 4.2025

Vinnare:

- Per Hägg, Västerås
- Carina Norderäng, Visby
- Anders Johansson, Falkenberg

... som vinner var sitt presentkort på tre pocketböcker.
Grattis önskar redaktionen!

► SID 51

**ÅTERBRUK BLIR
SAMHÄLLSBYGGE**

► SID 52

**MÖT CIRKELN SOM
SLÄKTFORSKAR**

► SID 56

**FIKA MED
SVERKER SÖRLIN**

► SID 57

**ABF-ANNICA:
RÖR INTE
MIN KOMPIS!**

DEMOKRATIVILLKOR FÖR FOLKBILDNINGEN HAR INFÖRTS

I januari införde regeringen ett statligt demokrativillkor för folkhögskolor och studieförbund.

– Det rör även dig som cirkelledare, eftersom du i den rollen är en företrädare för ABF, säger FAAID ALI-NUUR som arbetar på verksamhetsavdelningen på ABF:s förbundsexpedition.

AV ELISABET WAHL

Det nya demokrativillkoret började gälla den 13 januari och reglerar vad man inte får göra om man tar emot statliga medel. De nya reglerna kommer att påverka många delar av verksamheten. Till exempel:

- Vilka som bjuds in till en panel.
- Vilka ABF samverkar med.
- Vilka som hyr ABF:s lokaler.
- Vilka som företräder ABF.
- Material och hur det används.

– Vi får inte ge stöd till organisationer eller företrädare som använder sig av våld, tvång eller som inte står för alla människors lika värde. Samma gäller organisationer eller företrädare som motarbetar det demokratiska styrelseskicket, säger Faaïd Ali-Nuur.

Vem avgör om man bryter mot villkoret?

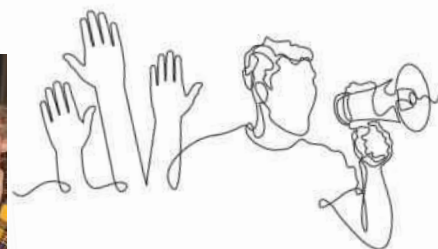
– Det gör Folkbildningsrådet. Oftast kommer sådana här frågor upp internt först och då lämnar vi dem vidare för bedömning. De ska också titta på hur vi hanterar den här typen av ärenden.

Hur påverkar det här cirkelledarna?

– Som cirkelledare ses du

© Anna-Lena Ahlström

som en företrädare för ABF, därför gäller det här villkoret dig också. Det berör också alla anställda och förtroendevalda inom ABF.

Faaïd Ali-Nuur betonar att tanken inte är att den enskilda cirkelledaren ska kontrollera personer hen bjuder in till sin cirkel eller vilka organisationer som det är okej att samarbeta med.

– Det har inte varit fritt fram att göra vad som helst för statsbidraget tidigare heller. Vi har redan rutiner för hur vi arbetar med den här typen av frågor.

Vilka förändringar som behöver göras och hur arbetet med själva demokrativillkoret ska se ut kommer att klarna under våren. Då ska Folkbild-

ningsrådet komma med en vägledning.

– Har du frågor och funderingar kring det här kan du kontakta din ABF-avdelning och prata vidare.

Faaïd Ali-Nuur.

© ABF

ARBETARLITTERATUR Tillsammans med andra lokala aktörer är ABF Gästrikbygden med och arrangerar en helt ny festival för arbetarlitteratur. Den första upplagan av *Verklitt* hölls i Sandviken i slutet av januari och pågick i tre dagar. Bland annat medverkade Jens Lapidus, Patrik Svensson och Anna Jörgensdotter. På programmet stod både

traditionella punkter som panelsamtal och författarträffar samt lite mer udda inslag, som högläsning medan deltagarna flöt omkring på madrasser i ett badhus. EW

© ABF Örebro

TRAPPAN Tidigare har ABF Örebro hjälpt kvinnor som vill lära sig mer om det svenska samhället och hur den svenska arbetsmarknaden fungerar. Projektet fick då namnet Trappan. Nu är projektet tillbaka – men riktar sig också till män. Under namnet Trappan 2.0 är tanken att bedriva utbildningen i studiecirklform under våren 2026. Målgruppen är vuxna personer med utländsk bakgrund som känner att de saknar grundläggande kunskaper om det svenska samhället och i det svenska språket. EW

BYGDEGÅRDSTURNÉ Det gäller att anpassa sig till lokala förutsättningar. Så tänkte PRO och de övriga pensionärsorganisationerna på Gotland och gav sig ut på bygdegårdsturné för andra året i rad. Turnén hade temat att främja god hälsa och besöken inkluderade Fårö, Visby och Rone. Under träffarna presenterade PRO och de andra pensionärsorganisationerna sin verksamhet och regionen informerade om anhängigstöd, biståndsbedömning och den nya socialtjänstlagen som träder i kraft i juli i år. EW

© ABF Norr

© ABF Norr

Elin Berglund.

TRÄNA DEMOKRATI HOS ABF NORR

På ett vanligt gym bygger du muskler och styrka. Hos ABF Norr kan du träna demokrati på ett folkbildningsgym.

– Demokrati är inte bara något som sker vart fjärde år, utan något vi gör varje dag. Och därför måste man också träna, säger ELIN BERGLUND, kommunikatör på ABF Norr. **TEXT** ELISABET WAHL

Det började med en diskussion om vad ABF Norr erbjuder sina medlemsföreningar och hur man skulle kunna lyfta vad folkbildning egentligen är. Efter lite bollande kom man fram till att det här är något som måste ske varje dag, samtidigt som det är viktigt att komma ihåg att alla inte har samma kunskap.

– Jag jobbar som kommunikatör och bollade en del med Chat GPT. Programmet kom med en formulering om att "träna demokrati". Då började jag tänka på att man kan träna cirkelträning på fler ställen än på gymmet. Det här är ett upplägg som vi också skulle kunna använda, säger Elin Berglund.

Alla fastnade för idén och en arbetsgrupp bildades. Resultatet är nu Folkbildningsgymmet, som är redo att användas.

Folkbildningsgymmet består av en rad olika byggstenar som går att kombinera som man själv vill. Byggstenarna är sorterade efter olika teman: samtal, källkritik,

solidaritet, organisering och beslut. Det går alltså att bygga sitt eget träningspass beroende på vad man vill lägga fokus på.

– Varje del är tjugominuter, men man kan göra övningarna kortare eller längre om man vill. En del passar bra som en workshop under en kurs eller ett möte, men man kan också använda dem för att skapa en egen cirkel.

Varför är det viktigt att träna på de här sakerna?

– Därför att man blir bättre på saker man tränar på. Vi tror att vi kan stärka demokratin genom att fler lär sig dialog, reflektion och gemensamt lärande.

Inför höstens val har Folkbildningsgymmet dessutom fått ett särskilt tillskott: Valskolan. Här finns stationer om hur man röstar, hur man kan prata politik utan konflikt – och hur demokratin ska fortsätta efter valet.

– Den består av sex stationer och är i samma anda som resten av Folkbildningsgymmet. **F**

FRÅN ÅTERBRUK TILL SAMHÄLLSBYGGE

I Norrsundet i Gävle driver ABF återbruksverksamheten ReDo. Överskottet från försäljningen går till både lokalt och internationellt bistånd och de två butikerna fyller flera viktiga funktioner.

– Det här är så mycket mer än försäljning. Vi erbjuder arbetsträning och hjälper också dem som står utan möbler eller andra föremål, säger Sofie Källström, som är verksamhetsansvarig. **TEXT** ELISABET WAHL **FOTO** SOFIE KÄLLSTRÖM

Historien bakom ReDo började 2014. Då kom många nyanlända till Norrsundet. De var dåligt utrustade för att klara kylan och ortsborna lämnade då in kläder och annat som i sin tur skänktes via ABF.

– Gåvorna ökade hela tiden och till slut blev behovet av en butik ett faktum. Vi började samarbeta med det kommunala bostadsföretaget Gavlegårdarna där vi fick vår första butikslokal, säger Sofie Källström, verksamhetsansvarig.

Försäljning sker nu i två butiker, men saker delas också ut i andra sammanhang. Till exempel har

Finns det något du minns lite extra från det arbete ni gör?

– Kanske den gången vi bistod med ett helt bohag till en person som hade varit hemlös länge. Allt som finns i ett hem kom från oss på ReDo: bestick, porslin, glas, textilier, lampor, elektronik, soffa, säng och så vidare. Den känslan var otrolig. Jag minns även en liten kille som bodde i Norrsundet som ofta kom in efter skolan och köpte det ena glammiga plagget efter det andra. Han hade alltid kreativa idéer på hur han skulle sy om dem.

”GÅVORNA ÖKADE HELA TIDEN OCH TILL SLUT BLEV BEHOVET AV EN BUTIK ETT FAKTUM.”

flera idrottsföreningar fått skridskor, fotbollsskor och annan utrustning som de i sin tur kan låna ut. Även byns äldreboende Solberga har fått saker.

– Ofta är det kaffekoppar, fat och assietter som går åt. Men vi skänkte också fotbad, handdukar, ljuslyktor och annat när de skulle fixa en ny spahörna.

Det råder ingen brist på idéer och framtidsplaner hos ReDo. Sofie Källström skulle vilja öppna fler filialer där ABF kan ha större lager och anställa fler.

– Skulle vi ha mer verksamhet skulle det också ge oss möjligheten att ta emot flera i arbetsträning eller praktik. **F**

HALLÅ DÄR!

TOMAS ARONSON YLIPÅÄ är förbundssekreterare för Unga Örnars riksförbund, arbetarrörelsens barn- och ungdomsorganisation som bildades 1931. Antalet medlemmar är drygt 5 100.

Hur mår Unga Örnar?

– Unga Örnar mår bra! Vi kombinerar barnrättsarbete med allt från pyssel, ledarutbildningar, spontanfotboll med barn och unga från Malmö i söder till Arjeplog i norr. Roligt nog växer vi också som organisation, med fler medlemmar och nya avdelningar.

Ni hade kongress nyligen. Vad bestämde ni då?

– Våra medlemmar valde en ny förbundsstyrelse med Arber Gashi som ordförande, vi antog ett nytt barnmanifest samt ett klimat- och miljöprogram. Dessutom hann vi med lekar, fika och kongressdisco! Kongressen gjorde två uttalanden: vi vill se trygghet för barn, inte hårdare tag, och inga fler barn ska dö i Gaza.

Jämlikhet och integration är viktiga samhällsutmaningar – hur bidrar ni?

– Unga Örnar kämpar varje dag för att alla barn ska ha rätt att vara barn och få sin röst hörd, oavsett bakgrund. Därför håller våra ledare och förtroendevalda aktiviteter utan dyra avgifter eller andra höga trösklar, ofta i områden som annars inte prioriteras. Dessutom lär sig våra medlemmar hur de kan påverka, och deras röster hörs i våra rapporter, debattartiklar och i möten med makthavare.

2026 innebär valår – hur påverkar det er?

– Unga Örnar är partipolitiskt obundna, men under valåret kommer vi att driva ett nationellt opinionsarbete och arrangera lokala aktiviteter med barn och unga runt om i landet. Vi vill vara med och skapa ett land där barns rättigheter och röster inte förhandlas bort, utan i stället styr. Sverige ska vara ett land där framtiden inte är något man oroar sig för, utan något man längtar till.

Hur samarbetar ni med ABF?

– Unga Örnar och ABF har samarbetat under lång tid. På nationell nivå har vi tagit fram studiehandledningar tillsammans, och på lokal nivå får våra ledare och förtroendevalda tillgång till lokaler och styrelseutbildningar via ABF. Vi är stolta över att vi tillsammans ser till att fler barn och unga får trygga och roliga platser att vara på!

ERIC SUNDSTRÖM

► I varje nummer presenterar vi en av ABF:s 46 medlemsorganisationer och 29 samarbetsorganisationer.

© Rakrim Han

Släktforskning pågår med cirkelledare Gunilla Bolin till höger.

I CIRKEL MOT SLÄKTENS RÖTTER

Släktforskning är ett av de populäraste cirkelämnena inom ABF. Det som kan börja med en nyfikenhet på den egna släkten utvecklas ofta till ett bredare intresse för historia och det Sverige som en gång var.

– Det mest fascinerande är den här långa räckan av människor som har lett fram till mig, säger GÖRAN GARMO.

TEXT ELISABET WAHL **FOTO** DANIEL ERIKSSON

Utomhus är det en nästan löjligt vacker vinterdag. Det är några grader kallt, det ligger snö på träden och de röda husen med vita knutar i byn Vika utanför Falun gör att hela tillvaron ser ut som ett vykort. Men verksamheten inne i församlingshemmet handlar inte om det som händer i dag. Här sitter ett gäng personer med var sin dator och blickar bakåt. Det är den sedvanliga tisdagsträffen för byns släktforskningscirkel. En cirkel som har hållit på i fem år.

– Numera är det mycket lättare att sitta hemma och släktforska, men det blir ofta

många intressanta diskussioner när man träffas, säger cirkelledaren Gunilla Bolin.

Gunilla upptäckte släktforskningen för tjugo år sedan när en sjukskrivning gjorde att hon fick tid över. Det har utvecklats till ett stort intresse som omfattar mycket mer än att reda ut det egna släkträdet.

– De som inte släktforskar frågar ofta ”hur långt bakåt har du kommit?”, men det är ganska ointressant. Det som är intressant är att få reda på mer genom att läsa bouppteckningar, sockenprotokoll och fångelserullor.

Hon menar att på så sätt väcks också

cirkeldeltagarnas intresse för vårt land och vår historia.

– Du behöver inte gå många generationer bakåt för att se hur mycket samhället har förändrats. Många blir fascinerade över alla kvinnor som tvingades sköta hem och barn medan männen arbetade eller drog ut i krig.

En av cirkeldeltagarna är Göran Garmo. Han är uppvuxen i Stockholm men har hittat släktingar i Skåne, Halland, Västergötland och Värmland.

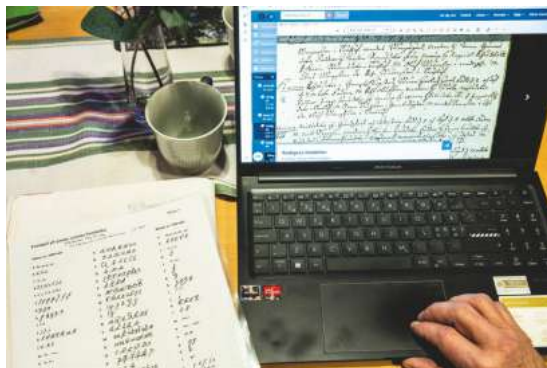
– På min farmors sida dyker det upp

Göran Garmo.

Agneta Jansson.

Karin Strömberg.

Ulf Holmbäck.

en person som hette Capson i efternamn. Han och hans söner var bland de första mormonerna i Sverige. De flyttade till Danmark ett tag eftersom andra religiösa församlingar än Svenska kyrkan var förbjudna.

Bredvid hans dator ligger något som nästan ser ut som en nyckel till ett hemligt alfabet. Men det är en lista över hur präster brukade skriva olika bokstäver. När Göran, som har gått en utbildning i att läsa gammal handstil, visar oss ett utdrag ut en kyrkbok gissar vi att det står "Severin". Men personen som dyker upp på skärmen är i själva verket en Karin född på 1700-talet i Skåne, Görans farfars farfars mormor.

Mitt emot Göran sitter Agneta Jansson. Stora delar av den släkt hon har hittat kommer från Dalarna. När hon började släktforska var hennes mamma helt emot det.

– "Det kan dyka upp någon mördare", sa hon. Och det gjorde det faktiskt. Min mormors farfar satt på Långholmen och blev dömd för dråp någonstans vid Hälsingegränsen. Men han skötte sig bra och fick komma hem efter fem sex år.

Med på cirkeln finns också nybörjaren Karin Strömberg, som vill veta mer om sin farmors bakgrund, och Ulf Holmbäck som tack vare sitt ganska ovanliga efternamn haft det lättare att hitta släktingar jämfört med dem som har son-namn.

– Just nu har jag fastnat i Sundsvall

"DET KAN DYKA UPP NÅGON MÖRDARE", SA HON. OCH DET GJORDE DET FAKTISKT. MIN MORMORS FARFAR SATT PÅ LÅNGHOLMEN."

1746, eftersom tidigare papper förstördes i den stora branden, säger Ulf.

Jag har förstått att du är den som blir gladast när du hittar något?

– Haha, det kan stämma. Jag är rätt dålig på datorer och när jag hittar något blir det lätt ett spontant: Jaaa! Det senaste kom nog när jag hittade min farfars farfars farfar Isac Holmbeck. Han var född 1746 i Sundsvall, men flyttade till Söderbärke här i Dalarna.

Vi återvänder till Gunilla Bolin som berättar att hon har mött många spännande livsöden genom släktforskning. Men den största solskenshistorien skedde i nutid.

Det var en sjuttioårig man som inte visste mer än att han blev bortadopterad vid födseln. Efter en del efterforskningar hittade han namnen på sina biologiska föräldrar. Då upptäckte han att det var några andra som undersökte samma personer och beslöt sig för att skriva ett brev.

– De svarade direkt och det visade sig att han hade flera halvsyskon. De umgås fortfarande.

Vad är ditt tips till någon som vill släktforska?

– Börja med den gren av släkten du vet minst om. Där brukar det alltid vara något lur. Det kan vara ensamma ogifta mödrar, fattigdom eller någon som har begått ett brott.

När vi lämnar församlingshemmet är alla deltagarna djupt försjunkna i sökandet. Tiden får utvisa om Karin hittar fler spår efter sin farmor och om Ulf kommer förbi det där stoppet som branden i Sundsvall har orsakat.

TIDÖBOKSLUT Efter fyra år med Tidöpartierna är det nu dags att börja utvärdera hur det blev. Tanken var billigare mat, färre skjutningar och betydligt lägre elpriser. I rykande färska *Hej då Tidö – bokslut över en regering* går Peter Gustavsson och Mats Wingborg igenom vad som egentligen hände med löften och målsättningar från de tre regeringspartierna och Sverigedemokraterna. Det här är en bok om hur Sverige har förändrats både på det nationella planet och i de kommuner och regioner där dessa fyra partier har styrt. EW

JUDISKT LIV Folkbildningsrådet beviljar medel till projekt om judiskt liv i Sverige. ABF Väst tillhör dem som har fått stöd och har därför börjat arbeta med ett projekt som har fått namnet *Ljus och berättelser – folkbildning om judiskt liv i Sverige*. Det är en serie om

olika judiska högtider och historien och traditionen bakom dem. Den första delen handlade om ljusfesten chanukka och den andra kommer att rikta in sig på pesach – uttågets högtid. Materialet går att ladda ner på ABF:s webbplats. EW

NORRODLING Att ha en trädgård i Skåne och i Västerbotten är inte alls samma sak. I *Trädgårdsliv i norr – från skarsnö till frost* riktar sig Ulrika Widman till dig som odlar i norra Sverige. Det här är en inspirationsbok som visar hur man med tålamod och planering kan få rikliga skördar även om säsongen är kortare än i södra Sverige. Boken bygger på besök hos tre olika odlare i Västerbotten och kommer ut i mitten av mars. EW

KLIMATKRIS Förändringsakademien, Malmö universitet, Linnéuniversitetet och ABF har tagit fram ett samtalsmaterial för att kunna navigera i klimatkrisen. Läs mer på hoppochsorg.se. EW

STUDIEMATERIAL INFÖR VALET

I höst går svenska folket till valurnorna. Vad passar bättre än en studiecirkel för att fördjupa din kunskap? Här är en lista på böcker, rapporter och annat för dig som vill köra i gång.

AV ELISABET WAHL

DEMOKRATIFRÅGOR

Demokratisatsningen *Vi måste prata* initierades av Förintelseöverlevaren Hédi Fried år 2017. Syftet är att erbjuda bild-

ningsinsatser och gemenskap kring demokratifrågor. Det har bland annat gjorts samtalskort: man drar ett kort och börja samtala i en studiecirkel, under ett styrelsemöte eller till kaffet. Nu finns det även kort inför valet som tar upp allt från varför man ska rösta och hur man får till samtal om frågor som skola, välfärd och jämställdhet.

KLIMATET

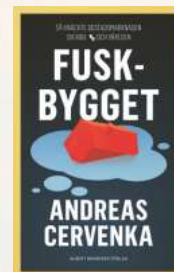
Hur ska vi hitta verktyg för ett mer hållbart och effektivt klimatarbete? Om det handlar boken *Klimatpsykologi*. ABF har tagit fram ett studiematerial till boken som går att ladda ner gratis. På sajten klimatprata.se finns det också material att inspireras av.

BOSTADSPOLITIK

Att ha någonstans att bo är en mänsklig rättighet. Men i Sverige blir vi alltmer skuldsatta för att ha råd att bo. Många unga fastnar dessutom i en evig jakt

på ett eget ställe. I boken *Fuskbygget: så knäckte bostadsmarknaden Sverige och världen* granskar Andreas Cervenka hur vi hamnade här. Han försöker också svara på följande fråga: Hur kunde ett av människans mest grundläggande behov, tak över huvudet, förvandlas till ett finansiellt bombbälte på samhällskroppen?

VÅRD OCH OMSORG

Är den svenska sjukvården verkligen till för alla? Den frågan försöker Anna Gustafsson svara på i *Du sköna nya vård – friska vinnare och sjuka förlorare*. Hon visar hur reformen med aktiva vårdval har gjort att konkurrensen om de friska och starka patienterna har blivit allt större, medan få vill ta hand om de sjuka och svaga.

KRIMINALITET

Förstår man gängkriminalitetens mekanismer blir det också lättare att förstå hur vi som samhälle borde bekämpa orsakerna. I *När ingen lyssnar* berättar Diamant Salihu histo-

rien om nätverket Foxtrot och dess ledare Rawa Majid.

Vill du få med något i kalendariet?
Tipsa oss om vad ABF ordnar på din ort!
Mejla: elisabet.wahl@milsbo.se.

17 FEBRUARI - ABF STOCKHOLM

LÄR DIG MER OM UKRAINA

Hur är läget nu och vad händer i kriget? Hur är det med ukrainska barn som bortrövats till Ryssland? Om det lär vi oss mer under heldagen Internationell utblick.

► ABF-huset, Stockholm, kl. 11–17.30.

LÄS MERA I SPALTEN ►

21 FEBRUARI - ABF STOCKHOLM

STHLM ZINE FEST

En hel dag som ägnas åt zine. Det är en förkortning av engelskans "magazine" och är enkelt sagt ett häfte. I ett zine kan du hitta till exempel serier, poesi, politiska budskap, instruktioner eller meditationer.

► ABF-huset, Stockholm, kl. 11–17.30.

21 FEBRUARI - ABF SKARABORG

EN HYLLNING TILL LASSE BERGHAGEN

Genom musik och personliga berättelser tar Mikael Edfelt publiken med på en resa genom Lasse Berghagens liv, där han delar med sig av anekdoter om Berghagens tid som artist, programledare och låtskrivare.

► Bydegården Hasslösa, Vinninga, kl. 16–17.

24 FEBRUARI - ABF STOCKHOLM

ITALIENS SVARTA HJÄRTA

I cirkeln djupdyker vi i den italienska fasciströrelsen. Vi tittar närmre på dess ursprung och ser vilka samband som finns mellan Benito Mussolini, efterkrigstidens revanschister och premiärminister Giorgia Meloni.

► ABF-huset, Stockholm, kl. 18–19.30.

3 MARS - ABF SKÅNE NORDOST

FÖRFATTARSAMTAL MED KRISTINA HEDLUND

I höstas kom boken *Skuggsyskon*, en reportagebok om hur det är att växa upp med ett syskon som har en funktionsnedsättning.

► Biblioteket, Kristianstad, kl. 18–19.30.

4 MARS - ABF SYDVÄSTRA SKÅNE

ATT SKRIVA NÅGONS ANNANS LIVSHISTORIA – HUR GÖR MAN?

Vad krävs för att berätta en annan människas historia? Hur hittar man deras röst, hur vet man att det de berättar är sant – och hur hanterar man de många etiska dilemman som uppstår? Författaren Markus Lutteman berättar hur det är att skriva biografier.

► Trelleborgs bibliotek, kl. 19–20.

5 MARS - ABF MALMÖ

UTSTÄLLNING FÖR GAZA

Konstutställning för Gaza avslutas den här kvällen med både en aktion och en auktion.

► Panora, Malmö, kl. 18–20.

7 MARS - ABF SÖDERTÖRN

BEREDSKAPSODLING

Förbered dig för kris och störningar i samhället – lär dig beredskapsodling och odla egen mat hållbart! En kortkurs om hur du kan odla din egen mat på balkong, gård eller i trädgård för att stärka din hemberedskap.

► Hantverksgården, Tyresö, kl. 10–13.30.

17 MARS - ABF SYDVÄSTRA SKÅNE

NAMNETS HISTORIA

Genom tid och rum har namnen skvallrat om klass, kön, härkomst och personliga egenskaper. Philip de Croy berättar om namnen hos adel, präster, borgare, bönder, soldater och folk i allmänhet – både då och nu.

► Trelleborgs bibliotek, kl. 14.30–15.30.

18 MARS - ABF VÄRMLAND

NAZISTISKA MEDLÖPARE I VÄRMLAND

Peter Sundin föreläser om de nazistiska medlöpare som fanns i Värmland under 1930- och 1940-talen. Vilka politiska mandat hade man, hur utbredd var nazismen och vad var egentligen SS-centralen i Arvika för något?

► Biblioteket, Grums, kl. 18–20.

18–19 MARS - ABF DISTRIKT MITT

TVÅDAGARSKURS OM FEMINISM

Den här träffen är till för dig som vill veta mer hur facket arbetar för att nå jämställdhet mellan kvinnor och män – både i arbetslivet och i samhället.

► Brunnsviks folkhögskola, Ludvika, kl. 9–17.

23 MARS - ABF SÖDRA SMÅLAND KALMAR

FÅ KOLL PÅ EKONOMIN

Under den här träffen diskuterar vi ekonomi i relation till NPF/psyisk ohälsa. Vi pratar bland annat om Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och CSN.

► Digital träff, kl. 18–19.30.

25 MARS - ABF AROS

STICKA EN RIDDARI

Vi träffas tre gånger och lär oss sticka en riddari eller en annan isländsk tröja.

► ABF-huset, Västerås, kl. 17.30–19.45.

BERÄTTA MER!

HOPPAS PÅ AHA-UPPLEVELSER

Den 17 februari anordnar ABF Stockholm Internationell utblick, den här gången med tema Ukraina. Programchef är LENA WOLMNER.

Berätta mer!

– Tanken med Internationell utblick är att vi tar in några personer med olika perspektiv som resonerar utifrån sina kunskaper och kompetenser. Att det blir Ukraina den här gången är för att det är fyra år sedan Ryssland anföll. Deltar gör överstelöjtnant Johan Huovinen och journalisten Maria Persson Löfgren som till nyligen var Sveriges Radios Moskvakorrespondent.

Varför har ni de här temakvällarna?

– Vi vill titta på många olika delar av världen. Det kan vara allt från läget i Moldavien till valet i Brasilien. Vi försöker följa det som sker nu, men vi vill också uppmärksamma historiska händelser. Förra året lyfte vi till exempel Portugals nejlíkerevolution eftersom det var femtio år sedan den inträffade. Så hos oss kan det både bli det superaktuella, olika processer eller vissa frågor där vi bedömer att vi behöver stärka folkbildningen.

Vad hoppas du att deltagarna ska ha fått med sig?

– Att de ska känna att de har fått lite klarhet i saker man funderar på kring den här konflikten. Förhoppningsvis några aha-upplevelser. Även om vi inte vet exakt alla frågor vi ska lyfta – det händer ju så många saker hela tiden – så kommer vi ha ett särskilt fokus på ukrainska barn och rapporterna om att många har kidnappats till Ryssland.

Vilka tycker du ska komma?

– Samhällsintresserade människor som tycker om en plattform som inte har så höga trösklar. Man behöver inte ha akademisk examen eller vara inläst på Ukraina, utan det räcker med att känna att man vill veta mer om varför kriget inte tar slut.

ELISABET WAHL

© Shutterstock

”KULTUREN MÅSTE BLI DET NORMALA IGEN”

Redan i trappan till övervåningen på den vietnamesiska restaurang där *Fönstret* ska äta lunch med SVERKER SÖRLIN, så inleds den idéhistoriska genomgången av det senaste seklets kulturpolitik. Det är tydligt att Sverker Sörlin har något som måste sägas – något som också är grunden i hans nya bok *Kulturens värde*.

AV ERIC SUNDSTRÖM ILLUSTRATION FREDRIK PETTERSSON

– **HUVUDIDÉN I BOKEN** är att kulturen har en massa värden som behöver artikuleras, och dessa värden blir inte artikulerade särskilt ofta. Mycket av roten till situationen som vi har i dag, med allvarliga samhällsproblem och en ansträngd kultur i största allmänhet, är en lång process av reformer som går ända tillbaka till 1950-talet.

Sverker Sörlin tar Arthur Engberg, ecklesiastikminister 1932–1939, som exempel. Engberg hade ett nästan personligt grepp över kulturområdets helhet, från prästutbildning via studiecirkel till trappuppgångar och förortsestetik.

– Det fanns en närvaro av kulturen på en oerhörd bredd inom politiken, och en del av poängen med kulturbegreppet var att det fanns en koppling till ord som ”skönhet”, ”människovärde”, ”demokrati” – allting som berör samhällets mest grundläggande idéer och strävansmål.

Sörlin menar att från 1950-talet och framåt så kristalliseras det ut en förståelse kring att kulturen behöver en mer avancerad profil. Under 1960-talet skiljs kulturpolitiken från utbildnings- och forskningspolitiken. Personer som Harry Schein och Olof Palme, som Sörlin kallar ”1974 års politiker” med hänvisning till den stora kulturpropositionen som kom samma år, lanserar ett mer exklusivt kulturbegrepp. Institutionerna från 1700-talet – Operan, Dramaten och baletten – trycks in i den snävare begreppsförståelsen, som blir kulturen i bestämd form.

– Resultatet blir att kulturen förlorar sin roll som den sammanbindande kraft som kan förena olika politikområden. Kopplingen till de stora värde-

orden försvinner gradvis. Till slut framstår kulturen som en sorts människor med konstiga frisyrier och lustiga hattar som säger märkliga ting, och sedan går man tillbaka till det normala. Men kulturen ska vara det normala, det vi alla lever i.

Om kulturen ska vara det normala, hur ser du då på folkbildningens roll?

– Det har uppstått ett större och större institutionaliserat avstånd mellan folkbildningen, utbildningen och konsterna. Därför finns ett behov av ett bildningspolitiskt utvecklingsprojekt, inte minst med tanke på att folkbildningen är ett huvudtema på bokmässan i Göteborg senare i år. Då räcker det inte med gamla salvelsefulla och emotionella budskap, säger Sverker Sörlin, som i stället efterlyser nya grepp.

– Ett första steg är att fundera över hur bildningslandskapet ser ut, vilka som är aktörerna, och hur vi kan hitta nya och bättre samarbetsytor.

Lunchsamtalet glider in på områden som algoritmer, skärmtid, läskunnighet, kunskapsnivåer, respekten för samhällsandan, och de kommersiella krafternas intåg i skolan och kulturlivet. Sörlins resonemang understryker hela tiden den breda kulturens värde och behovet av ett grundläggande reparativt arbete, långt större än Parisa Liljestrands kulturbudget – som aldrig har varit mindre som andel av den totala statsbudgeten.

– Då är det värdefullt att se vad man kunde säga om kultur, vilka ambitioner som har funnits förut. Det vill jag beskriva i boken, och det går inte att komma ifrån att den är skriven i relation till min förra bok om bildningsbegreppet.

▶ SVERKER SÖRLIN

Född: 1956 i Åsele, Västerbotten.

Bakgrund: Disputerade i idéhistoria 1988, verksam som bland annat professor, författare, debattör, utredare och expert i olika utredningar, gästforskare i Berkeley, Cambridge och Oslo.

Vardagsjobb: Senior professor i historiska studier vid KTH.

Aktuell: Med boken *Kulturens värde* (Atlas).

Andra böcker i urval: *Till bildningens försvar: den svåra konsten att veta tillsammans* (Natur & Kultur), *Snö: en historia* (Volante).

Ät till lunch: Wokad tofu med svamp, grönsaker, citrongräs, ris och en kopp grönt te.

I nästa andetag kan folkbildaren Sverker Sörlin inte låta bli att avslöja att han redan har påbörjat arbetet med en tredje bok om bildning och kultur.

– Den ska handla om folkbildningen mer specifikt. Jag ser det som att jag skickar in bollar till diskussion, så får vi se om någon plockar upp bollarna. **f**

Även i kommande nummer av *Fönstret* kommer vi att fika eller äta lunch med en folkbildare eller eldsjäl i civilsamhället.

MIN VÄN OCH (RÖR INTE MIN) KOMPIS

Det finns människor man vill bära med sig hela livet, som Remon Shamoun i Södertälje.

Det här är min sista krönika i *Fönstret*, så nu vill jag knyta ihop säcken och skriva om något som är en grundbult i mitt engagemang – och som jag burit med mig i över fyrtio år.

Remon är nämligen en okänd megakändis – det är han som är ”kompis” i *Rör inte min kompis*. Upprinnelsen är en nyråsnatt på 1980-talet.

Remon blev attackerad i en taxikö för att han hade mörkt hår. Resten är historia. Vi tog kontakt med ungdomar i Frankrike

tade dit 1983, efter gymnasiet. Där möttes våra vägar – och i SSU, på en kurs på Bommersvik. Men det är en annan (folkbildnings)historia.

Remon jobbar fortfarande på fläktfabriken i Järna och är numera ordförande i metallklubben. Han nämner vad de fackliga studierna har betytt för honom. Jag frågar om skillnader mellan då och nu. Han svarar att det fanns rasism även på den tiden, men under ytan. Och visst busade vi ibland som barn, men det som sker nu – våldet – hur kunde det bli så?

Vi pratar om vikten av ett inkluderande föreningsliv, föräldrars närvaro i skolan,

”JAG ÄR STOLT ÖVER DET VI ÅSTADKOM, INTE MINST DISKUSSIONEN OM ALLA MÄNNISKORS LIKA VÄRDE.”

som hade startat organisationen *Touche pas à mon pote*. Texten trycktes på knappar och organiserade tusentals unga i Frankrike, i flera länder i Europa – och så även Sverige.

Knappen såldes i en miljon exemplar. Samtliga partiledare utom M bar den i valrörelsen 1985. Vi ville nå den tysta majoriteten – så att det inte skulle vara acceptabelt att uttrycka sig rasistiskt. Alla vet att det kan vara lätt att vända bort ansiktet. Men om någon ger sig på ens kompis kan man inte tiga.

En kall januaridag år 2026, då mer än fyrtio år av vatten har runnit under Södertäljes alla broar, stämmer jag och Remon träff. Vi har inte setts på decennier. Livet kom emellan.

Han är sig precis lik. Samma allvar och humor, klokskap och ödmjukhet. Vi avhandlar det personliga och politiken. Då bodde vi i Hovsjö. Remon kom dit som trettonåring från krigets Libanon. Jag flyt-

politikens roll. När vi skiljs åt vid pendeltågstationen nickar Remon mot platsen där taxistolpen tidigare stod och säger med ett leende: ”Det var där vi slogs, eller hur?”

Jag ler och nickar tillbaka. Så var det. Erfarenheterna av arbetet med *Rör inte min kompis* har jag burit med mig, inte minst inom ABF. Jag är stolt över det vi åstadkom, inte minst diskussionen om alla människors lika värde. Det samtalet behövs mer än någonsin i dag.

När jag nu lämnar ABF hoppas jag att mitt engagemang kan vara en länk (av cirklar) i en kedja som andra tar vid och bygger på. Det är precis så det ska vara.

.....
ANNICA DAHL, förbundssekreterare i ABF 2020–2026.

© Anna-Lena Ahlström

NAMN & NYTT

• K2 blir namnet på ABF Stockholms nya kulturcentrum som öppnar hösten 2026. Här finns plats för en konsertlokal för 360 personer och en bar där mindre konserter kan genomföras. Tre verksamheter samlas i lokalerna: musikföreningen Fylkingen, konsthallen Mint och ABF:s egen estetiska folkbildningsverksamhet.

– Vi är verkligen glada att kunna bidra till att göra Stockholm till en starkare kulturstad. Med K2 knyter vi samman historien med samtiden och skapar åter en fantastisk blandning av högkvalitativ publik konst tillsammans med folkbildningens magiska kraft, säger **Calle Nathanson**, studieombudsman och koncernchef för ABF Stockholm.

• Moa-priset för år 2025, som delas ut av Sällskapet Moa Martinsons vänner i samarbete med ABF Stockholm, går till **Fatima Bremmer** som har ”synliggjort kvinnors liv och insatser” i böcker som *De sista tanterna*, *Ett jävla solsken* och *Ligan*.

3 FRÅGOR ...

... till **JOUNI VESA**, verksamhetsutvecklare på ABF Norr.

Du har dragit i gång projektet Byaberättelser – Luleås hjärta. Vad är det för något?

– Det finns så många byar i Luleå, säkert 30–40. Vi tänker att de ska få berätta sin berättelse och så gör vi en digital utställning av det. Det blir ett bra sätt för byarna att synas och även för ABF att komma ut och nå nya grupper.

Hur samlar du in materialet?

– Vi samlas och fikar lite och samtalar om byn. Jag gör en digital berättelse för varje by och förhoppningsvis får jag fina bilder också med något minne eller citat till. Så det här blir ett sätt att bevara byarnas berättelser, det är många äldre som bor i dem.

Hur har responsen varit hittills?

– Det är fyra som har hört av sig och jag ska trycka på lite mer. Min tanke är att vi ska få till en utställning framåt sommaren och jag kommer inte ge mig förrän vi har tio byar som är med.

© Elisabet Wahl

ELISABET WAHL

AI-REVOLUTIONEN BÄR PÅ VÅR TIDS STORA TRAGEDI

För två år sedan samlades Googles ledning för att diskutera ett akut problem: intäkterna och räckvidden var maximerade. Hur skulle bolaget kunna växa mer? En konsult kom med följande förslag: gör sökmotorn märkbart sämre. Om användarna tvingas söka två, tre eller fyra gånger efter samma svar, så ökar annonsintäkterna. Den vansinniga planen genomfördes och förklarar varför Googles sökfunktion blivit så hopplöst dålig, samtidigt som vinsterna skenar.

Försämringen är ett exempel på det som författaren Cory Doctorow kallar "enshittification": en process där internet och tekniska produkter gradvis blir sämre. Begreppet har exploderat i popularitet, kanske för att det fångar vår dystra samtid. Samtidigt har det smittat av sig

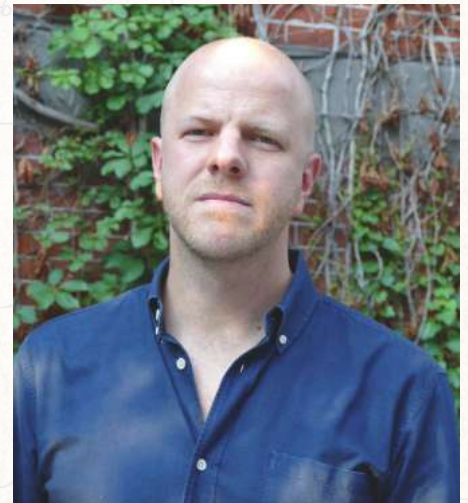
För journalister är Claude och Gemini som ett helt kontor av snabba, kunniga – men inte helt pålitliga – researchassistenter som alltid är tillgängliga.

När jag nyligen talade med Rubina Fillion, AI-chef på *The New York Times*, beskrev hon hur tidningen använder AI för att bearbeta enorma datamängder, som Jeffrey Epstein-dokumenterna. De som bevakar den amerikanska manofären får dagligen en automatisk summering av tusentals kanaler, i stället för att själva plöja timplånga antifeministiska monologer. Själv fick jag nyligen via Gemini en analys av hur Bach sannolikt ville att mästerverket *Goldbergvariationerna* skulle spelas, baserad på cembalons fysik.

Det påminner om tragedin med

måste vi inse att AI är världens bästa och värsta teknik på samma gång.

Frågan är inte om tekniken ska användas, utan av vem och för vilka syften. I händerna på ansvarstagande samhällen kan den stärka kunskap och demokrati. Under råddande regim är den ett livsfarligt vapen.

MARTIN GELIN

Journalist och författare bosatt i Paris, är aktuell med boken *Mjuk makt: kultur och propaganda i den nya världsordningen* (Volante).

**”AI-REVOLUTIONEN KUNDE HA BLIVIT
EN NY UPPLYSNING, ETT SPRÅNG BORT FRÅN
DESINFORMATION OCH HAT.”**

på debatten om AI, som ofta fastnar vid hänfulla exempel på teknikens brister som chattbottarnas hallucinationer och kitschiga bilder. I betydligt mörkare fall används verktygen till barnpornografi, eller för att hetsa unga till självmord. Men debatten missar den stora paradoxen med AI: tekniken är både destruktiv och väldigt imponerande.

Sam Altman på Open AI jämför tidiga Chat GPT med en högstadieselev, och dagens version med en doktorand. Det är inte bara pr. Forskare använder AI dagligen för att effektivisera arbetet. Johan Rockström bygger AI-system för att analysera planetens motståndskraft. Cancerläkare upptäcker tumörer tidigare.

AI: den här tekniska revolutionen kunde ha blivit en ny upplysning, ett språng bort från desinformation och hat. Men det hade krävt bolag styrda av demokratiska och humanistiska ideal. I stället dominerar utvecklingen av företag i Silicon Valley och Kina, drivna i bästa fall av nihilism – och i värsta fall av öppen fascism och totalitära ambitioner

Nobelpristagaren Daron Acemoğlu påminner om att teknik saknar egen moral. Den formas av dem som har makten när den införs – vilket är skrämmande när Silicon Valleys oligarker enas med Donald Trump. Samtidigt samlar Europa kraft för att utveckla "digital självständighet" och egna AI-företag. Därför

"I tider av ökad polarisering och framväxt av högerextrema rörelser behöver vi mer än någonsin lära av historien, men också finna sätt att bryta en utveckling där hat och konspirationsteorier tar allt större plats på nätet och i det offentliga samtalet. Du som cirkelledare är ovärderlig i detta gemensamma lärande. Utan folkbildning tystnar Sverige."

Tomas Eneroth,
ABFs förbundsordförande

abf.se

REGERINGENS ATTACK MOT FOLKBILDNINGEN ÄR INTE BARA BEGRÄNSAD TILL SVERIGE.

I Namibia riskeras just nu trygga mötesplatser för överlevare av könsbaserat våld och för unga vuxna som lever med HIV eller kämpar med depression. "Efter workshopen berättade jag för min moster om de övergrepp jag utsatts för. Nu känner jag att jag kan andas", berättar en 16-årig flicka.

Det är en av ABF:s internationella samarbetsorganisationer som drabbas när Tidöregeringen plötsligt stänger ute Olof Palmes Internationella Center från det svenska civilsamhällesbiståndet.

Det räcker nu! Var med och försvara ABF:s internationella solidaritetsarbete. Swisha en gåva till Palmecentret på 123 240 60 72 eller genom att skanna qr-koden.

SKANNA QR-KODEN MED DIN MOBILKAMERA FÖR ATT SWISHA EN GÅVA:

OLOF PALMES
INTERNATIONELLA
CENTER

Engage with Echo!

Vår populära gymnasieengelska Echo är reviderad och nu ännu bättre! Tydliga målbeskrivningar och inspirerande diskussionsfrågor i kapitelstarterna höjer motivationen hos eleverna.

Komplett
engelska för
Gy25!

Läs mer och provläs på
nok.se/echo